

Vakfiyesi Kayıp Bir Vakıf:
KÖPRÜLÜ AİLESİ VAKIFLARINDAN AMCA HASAN AĞA VAKFI

Murat YILDIZ

ÖZET

Amca Hasan Ağa Vakfı, 17. yüzyılın ikinci yarısında Köprülü Mehmed Paşa'nın kardeşi Amca Hasan Ağa tarafından, Prevadi'ye bağlı Yenipazar Kazası'nın köylerinden olan Kozluca'da kurulmuştur. Vakfa bağlı başlıca kurumlar Kozluca'daki cami, medrese, mektep, çeşme, dükkânlar, han, hamam; Kara Hüseyin Köyü'ndeki cami; Varna'daki debbağhane, Rusçuk ve Devne'deki değirmenlerdi. Vakfiyesi –en azından- 19. yüzyıldan itibaren bulunamadığından vakfın hangi şartlar çerçevesinde ve ne zaman kurulduğu tam olarak tespit edilememektedir. Bilindiği üzere sosyal tarih açısından büyük önem taşıyan vakfiyeler, vakıflar hakkında bütünden parçalara doğru daha kolay ve güvenilir bir çalışma yapmaya imkân vermektedir. Ancak üzerinde çalışılan vakfın şayet vakfiyesi yoksa ilgili vakıf hakkında yalnızca farklı ve dağınık kaynaklarda tespit edilen bilgiler ışığında çalışma yapmak mümkün olabilmektedir. Bu da parçalardan hareketle bütüne varmayı gerektirmektedir. Bu çalışmada zorunlu olarak ikinci yol izlenmiş, vakfiyesi henüz bulunamayan vakıfla ilgili arşiv ve diğer birinci el kaynaklardan istifade edilerek söz konusu vakıf hakkında derli toplu bilgi verilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler

Amca Hasan Ağa, Kozluca (Suvorovo), Devne, Rusçuk (Pyce / Ruse), Karalom, Karakızlar, Öğünlü, Başgöz, Yenipazar (Novi Pazar), Varna, para vakfı, menzül külliye.

Giriş**

Amca Hasan Ağa, Sadrazam Köprülü Mehmed Paşa'nın küçük kardeşi¹ ve Veziriazam Amcazade Hüseyin Paşa'nın babasıdır². Dönemlerine

* Dr., Beykoz Anadolu Lisesi (İstanbul) Tarih Öğretmeni / muratyildiz75@gmail.com

** Vakıf muhasebe defterlerinde geçen tarihlerin çevirisi yapılırken, “ibtidâ-i rûz-i Kasım” olarak belirtilen tarihin Rumî takvimdeki karşılığı olan 26 Teşrin-i Evvel günü itibarıyla (Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, İstanbul 1983, III, 60) ait olduğu yıldan önce Hicrî takvime, Hicrî takvimden de Miladî takvime çevrilmiştir. Tarih çevirmelerinde rakam kalabalığını engellemek için kısaltmalar yapılmış, buna göre bir yılın yarısından fazlası hangi yılda ise o yıla denkliği kabul edilmiştir. Yine kısaltması yapılan kelime ve cümleler, ilk kullanıldıkları yerde tam ve kısaltılmış hâlleriyle birlikte, sonraki kullanımlarıdaysa sadece kısaltılmış hâlleriyle verilmiştir.

damgasını vuran sadrazamlardan birinin kardeşi, birinin babası ve diğer ikisinin de amcası olmasına rağmen, kendisi hakkında kaynakların verdiği bilgi çok azdır. Kaynakların bu husustaki ketumiyetine, kurmuş olduğu vakfın vakfiyesinin bulunmayışı da eklenince, Ağa'ya dair yeteri kadar bilgi elde etmek iyice güçleşmektedir. Ağırlıklı olarak arşiv belgelerine dayanan bu çalışmamızda biz, Köprülü ailesinin bu birinci kuşak üyesinin kurduğu vakıf hakkında ayrıntılı bilgi vermeye çalışacağız.

Arnavut asıllı olan Amca Hasan Ağa, ağabeyi³ gibi Arnavutluk'a bağlı Berat Sancağı'nın Rudnik Köyü'nde doğmuş olmalıdır. Çocukluk ve gençlik yılları hakkında herhangi bir bilgiye sahip olamadığımız Ağa'nın devlet kademelerinde görev almış bir memur olduğunu tahmin etmekteyiz. İsminden sonra "ağa" unvanının gelmesi ve oğlunun Köprülü Mehmed Paşa'nın Anadolu'daki görev yerlerinden biri olan Amasya'ya bağlı Vezirköprü (Kedegre) Kazası'nda doğmuş olması⁴ bize bu hususta ipucu vermektedir. Birçok anlamı olmakla birlikte Osmanlı Devlet teşkilâtında ağa, taşrada paşa ve beylerden sonra imparatorluğun askerî teşkilâtındaki bütün idarecilerle saraydaki çeşitli hizmet gruplarının idarecilerine ve bazı mülkî reislere verilen bir unvandı⁵. Bu itibarla Amca Hasan'ın, kay-

¹ Osmânzâde Ahmed Tâ'ib, *Hadîkatü'l-Vüzerâ*, İstanbul 1271, s. 124; Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmânî*, İstanbul 1311, II, 202.

² *Anonim Osmanlı Tarihi (1099-1116/1688-1704)*, haz. Abdülkadir Özcan, Ankara 2000, s. 133; Behçetî Seyyid İbrahim Efendi, "Târîh-i Sülâle-i Köprülü", haz. Mehmet Fatih Gökçek, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2006, s. 304; Münir Aktepe, "Amcazâde Hüseyin Paşa", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, III, 8.

³ Yusuf Sağır, "Vakfiyesine Göre Köprülü Mehmet Paşa Vakıfları (İzmir Milli Kütüphane'de 643/1-2 No.da Kayıtlı Nüsha)", Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir 2005, s. 5.

⁴ Hüseyin Çelebi'nin tam da amcasının ikinci kez Amasya Sancak beyliği yaptığı tarih olan 1644'te (Sağır, *a.g.tez.* s. 6), burada doğduğuna dair bkz. *Amcazâde Hüseyin Paşa Vakfiyesi (AHPV)*, *Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi (VGMA)*, nr. 502, 16 Aralık 1700 (5 Receb 1112), s. 22; Orhan F. Köprülü, "Amcazâde Hüseyin Paşa", *İslâm Ansiklopedisi (İA)*, VI/1, 646; Selim Hilmi Özkan, "Amcazâde Hüseyin Paşa'nın Hayatı ve Faaliyetleri", Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Isparta 2006, s. 1.

⁵ Faruk Sümer, "Ağa", *DİA*, I, 452; Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, I, 21-22. Ağayân zümresi için yine bkz. Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Cevdet Dâhiliye (C.DH), nr. 7849 (tarihsiz).

naklarda daima ağa unvanıyla anılmış olması⁶ onun devlet görevinde bulunan bir idareci olduğu intibasını vermektedir. Bu, doğrudan bir devlet görevi olabileceği gibi dolaylı, yani bir paşanın –meselâ Köprülü Mehmed Paşa'nın- maiyeti (kapu halkı) olmak şeklinde de gerçekleşmiş olabilir. Bu ikinci ihtimal birinci ihtimale nazaran daha güçlü olduğu gibi, Ağa'nın, ağabeyinin taşradaki görev yerinde ve bu görevi esnasında orada bulunmasının sebebinin de açıklamaktadır. Zira Balkanlar'da doğmuş birisinin, buraya uzak ve devlet hizmetindeki aile üyelerinden birinin görev mıntıkası olan yerde bulunması, ancak memuriyet gibi kanunî bir mecburiyetle açıklanabilir.

Amca Hasan Ağa'nın devşirme yöntemiyle değil de, ağabeyinin aracılığıyla devlet hizmetine alınmış olması muhtemeldir. Çünkü Mehmed Paşa, aileden devşirilerek devlet kapısına alınan ilk çocuktan ve devşirme kanununa göre aynı aileden iki çocuk devşirmek yasaktı⁷. Bu yasak ancak devşirmelerin zamanla geliştirdikleri aracılık formülüyle delinebilmiş ve bu sayede birçok devşirme akrabası devlet hizmetine girebilme fırsatını yakalamıştır. Nitekim devlet kademelerine değişik tarihlerde bu yöntemle birçok eleman alınmıştır⁸.

Tarihî kaynakların verdiği kısıtlı bilgiye göre Hasan Ağa'yı farklı tarihlerde memleketin değişik yerlerinde görmekteyiz. Meselâ Girit'in fethi sırasında o, diğer aile üyeleriyle birlikte yeğeni Köprülü Fazıl Ahmed Paşa'nın yanında bulunmuş ve zafer sonrası aile üyeleriyle birlikte buradan hacca gitmiştir⁹. 20 Haziran 1672 (23 Safer 1083)'de kendisi bu sefer

⁶ Bu çalışmada kullandığımız belgelerin neredeyse hemen hepsi, kendisinden Amca Hasan Ağa olarak bahsetmektedir.

⁷ Ahmed Akgündüz, *Osmanlı Kanunnâmeleri ve Hukuki Tahlilleri*, İstanbul 1996, IX/1-2, s. 138; Abdülkadir Özcan, “Devşirme”, *DİA*, IX, 255; Yusuf Halaçoğlu, *XIV-XVII. Yüzyıllarda Osmanlılarda Devlet Teşkilâtı ve Sosyal Yapı*, Ankara 1991, s. 39; Gülgün Üçel-Aybet, *Avrupalı Seyyahların Gözünden Osmanlı Dünyası ve İnsanları (1530-1699)*, İstanbul 2003, s. 315.

⁸ İ. Metin Kunt, *Sancaktan Eyalete 1550-1650 Arasında Osmanlı Ümerası ve İl İdaresi*, İstanbul 1978, s. 65-66; Arif Bilgin, *Osmanlı Saray Mutfağı*, İstanbul 2004, s. 41; Murat Yıldız, “Osmanlı Devlet Teşkilâtında Bostancı Ocağı”, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2008, s. 22-23.

⁹ Abubekir Sıddık Yücel, “Mühürdar Hasan Ağa'nın Cevâhirü't-Tevârih'i”, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Kayseri 1996,

Kozluca'da bulunmuş ve Lehistan üzerine sefere giden IV. Mehmed'i, buradaki meyvedar çiftliğinde ağırlamıştır¹⁰. Bu tarihten on sene sonra (1682/1093) padişah tarafından kendisine kaftan hediye edilmiştir¹¹. 27 Kasım 1685 (Selh-i Zilhicce 1096)'te, Edirne'de bulunan Ağa, bu tarihte Melek İbrahim Paşa'nın idamı hususu için padişah huzurunda Has Oda Köşkünde yapılan meşverete katılmıştır¹². Sadrazam ve serdar-ı ekrem olan diğer yeğeni Köprülüzade Şehit Mustafa Paşa'nın¹³, Kutsal İttifak devletleri üzerine yaptığı sefer sırasında Ağa İstanbul'daydı ve yeğenin Belgrat'ın fethini müjdeleyen mektubunu 25 Ekim 1690 (21 Muharrem 1102)'da buradayken almıştır¹⁴.

---

s. 461; "Köprülü Fâzıl Ahmet Paşa Devrinde (1069-1080)Vukuatı Tarihi Transkripsiyon ve Değerlendirme", haz. Arslan Boyraz, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2002, s. 127; Zeynep Aycibin, "XVII. Yüzyıl Sadrazamlarından Köprülü-zâde Mustafa Paşa Döneminde Osmanlı Devleti'nin Siyasî ve Sosyal Durumu", Mimar Sinan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2001, s. 15-16.

¹⁰ *Silâhdâr Târîhi*, haz. Ahmed Refik, İstanbul 1928, I, 574; Mustafa Nuri Türkmen, "Kamanîçe Seferinin Lojistik Hazırlıkları", Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 2002, s. 86; Mehmet İnbaşı, *Ukrayna'da Osmanlılar, Kamanîçe Seferi ve Organizasyonu (1672)*, İstanbul 2004, 139; Halime Doğru, *Lehistan'da Bir Osmanlı Sultanı, IV. Mehmed'in Kamanîçe-Hotin Seferleri ve Bir Masraf Defteri*, İstanbul 2006, s. 24, 113. Halime Doğru, padişahı Kozluca'da karşıladığı sırada Amca Hasan Ağa'nın mirahur-ı evvel ve buranın kendisine tahsis edilen zeamet yeri olduğunu söylemektedir (*XIII.-XIX. Yüzyıllar Arasında Rumeli'de Sağ Kolun Siyasî, Sosyal, Ekonomik Görüntüsü ve Kozluca Kazası*, Eskişehir 2000, s. 101-102, 239). Ancak, onun bu görüşüne kaynak olarak gösterdiği 5906 numaralı *Maliyeden Müdevver Defter*'de bahsedilen kişi Hasan Ağa değil, Mirahur-ı Evvel Hüseyin Ağa'dır. Ayrıca defterde Kozluca'nın zeametiyle ilgili herhangi bir bilgi bulunmamakta olup, defter o yıl Istabl-ı Amireye yapılan masrafla ilgilidir (BOA, *MAD*, nr. 5906, vr. 1b-15a, 1668-1669 (1079)). Dolayısıyla bu hususa dair somut bir bilgi ve belge henüz tespit edilememiştir. Bununla birlikte Kozluca, 30 Mayıs 1693 (25 Ramazan 1104)'te Amca Hasan Ağa'nın ağabeyisinin torunu ve dergâh-ı âlî müteferrikalarından olan Numan Bey'in zeameti idi (BOA, İbnülemin Ensab [İE.ENB], nr. 452.

¹¹ BOA, Ali Emiri Sultan IV. Mehmed Evrakı (AE.MMD.IV), nr. 3003, 17 Şubat 1682 (9 Safer 1093); BOA, AE.MMD.IV, nr. 3000, 19 Temmuz 1682 (14 Receb 1093).

¹² *Silâhdâr Târîhi*, II, 215.

¹³ Mustafa Paşa hakkında daha ayrıntılı bilgi için bkz. Aycibin, *a.g.tez.*

¹⁴ Bu mektuba dair daha fazla bilgi için bkz. *İsâ-zâde Târîhi*, haz. Ziya Yılmaz, İstanbul 1996, s. 221-222.

Uzun bir süre yaşadığı anlaşılan Amca Hasan Ağa hakkında kaynaklardan tespit edebildiğimiz bilgi, şimdilik yukarıdaki sınırlı malumattan ibarettir. Meşhur dört sadrazamın en yakın akrabası olmasından dolayı çok iyi tanınan biri olmasına rağmen, kaynakların kendisinden çok az söz etmiş olması ağayı, bilinen ve fakat pek bahsedilmeyen bir tarihî şahsiyet hâline getirmektedir.

Amca Hasan Ağa'nın, kaynaklarda hacı, sofu¹⁵ gibi unvanlarla anılmış ve birçok hayır kurumu vakfetmiş olması, onun dindar birisi olduğuna işaret eder. Nitekim kendisi Mevlevîliğe intisap etmiş, oğlu da sonradan kendisi gibi Mevlevî olmuştur¹⁶. Her ne kadar Ağa'nın doğduğu tarih hakkında olduğu gibi öldüğü tarih hakkında da kesin bilgi bulunmamaktaysa da, onun 28 Nisan 1695 (14 Ramazan 1106)'te vakfına görevli atamış olması, bu tarihte hâlâ hayatta olduğunu göstermektedir¹⁷. Ancak oğlunun 1698 (1110)'de Edirne Paşakapısı'nda yaptırdığı çeşmenin kitabesinde geçen "Rûh-i pederi şâd ola" ifadesi¹⁸ ise onun bu tarihte hayatta olmadığını, dolayısıyla 1695-1698 tarihleri arasında vefat ettiğini göstermektedir. Bu yüzden Ağa'nın ölümü için Rifa'at Ali Abou-El-Haj'ın, kaynak göstermeden verdiği 28 Ağustos 1687 tarihi¹⁹ gerçeği yansıtmamaktadır.

Amca Hasan Ağa Vakfı

Amca Hasan Ağa Vakfı'nın vakfiyesi ve vakfiyenin suret kaydı bulunmadığından dolayı vakfın hangi şartlar çerçevesinde ve ne zaman kurulduğu tam olarak bilinmemektedir. Bu çalışmamızda karşılaştığımız başlıca güçlük de budur. Bilindiği gibi vakfı konu alan çalışmalarda vakfiyeler ana kaynak olmakta ve söz konusu çalışmalara büyük kolaylıklar sağlamaktadır. Konu hakkında başka kaynaklarda bilgi tespit edilemese bile başlı başına vakfiyelerin verdiği bilgi yeterli olabilmektedir. Ancak biz bahsedilen imkân ve kolaylıktan mahrum olarak bu çalışmamızı yap-

¹⁵ BOA, Cevdet Evkaf (C.EV), nr. 19877, 24 Eylül 1763 (16 Rebiülevvel 1177).

¹⁶ Mustafa Sakıb Dede, *Sefîne-i Nefise-i Mevleviyân*, Kahire 1283, s. 194; Orhan Köprülü, *Makaleler*, Ankara 2006, s. 311.

¹⁷ BOA, C.EV, nr. 7196, 7 Haziran 1713 (13 Cemaziyelevvel 1125).

¹⁸ Oral Onur, *Edirne Türk Tarihi Vesikalarından Kitabeler*, İstanbul 1972, s. 240.

¹⁹ Rifa'at Ali Abou-El-Haj, *The 1703 Rebellion and the Structure Of Ottoman Politics*, İstanbul 1984, s. 30n.

maktayız. Buna rağmen, 19. yüzyıldan beri vakfiyesi olmadığı belirtilen bu vakıf hakkında, tespit ettiğimiz farklı tarihlere ait arşiv belgelerinden faydalanarak, vakfın kuruluş tarihi ve -varsa- vâkıfın şartları dışında, vakfiyenin verebileceği bilginin büyük bir kısmını elde ederek, belli bir plân dâhilinde burada ifade edeceğiz.

Elde ettiğimiz bu bilgilere göre Amca Hasan Ağa Vakfı, kendisinin Rumeli Vilayeti dâhilindeki Prevadi'de bulunan Yenipazar'a bağlı Kozluca Köyü'nde (Bugünkü kuzey Bulgaristan'da yer almaktadır) inşa ettirdiği külliye vakfıdır. Bu külliye vakfı cami, medrese, mektep, çeşme, han, hamam, değirmenler, dükkânlar ve deмбаğhaneden oluşmaktaydı²⁰. Vâkıfın bunun dışında Kara Hüseyin Köyü'nde bir cami²¹ ve İstanbul'da Başçı Mahmud Mahallesi'nde, bir başka vakfın personel giderlerini karşılamak için kurduğu bir hayratı²² daha bulunmaktaydı. Sadaret makamının nezaretinde olan bu vakıf sonraları Evkaf-ı Hümayun Nazırlığı'na bağlanmıştır²³.

Vakfın kuruluş tarihi hakkında şimdilik söyleyebileceğimiz tahminî tarih 28 Nisan 1695 (14 Ramazan 1106) veya bundan önceki bir tarihtir. Zira bu tarihte bizzat Hasan Ağa tarafından vakfa duagû atandığına göre vakıf ya bu tarihte ya da bundan daha önceki bir tarihte kurulmuş olmalıdır²⁴.

Vakfa ait bir vakfiye veya onun herhangi bir suret kaydının olmayışı, sadece günümüzle ilgili bir sorun değildir. Daha 19. yüzyılda vakıfla ilgili yazışmaların derkenarlarına, “atık ve cedîd tevliyet kaydı ve şürû-i vakfiyye keyfiyeti” hakkında, “Vakf-ı mezbûrun vakfiyyesi kaydı bulunmağla şürûtu keyfiyeti ne vecihle idüğü ma'lûm değildir” ibaresi konulurdu. Bu yüzden vakıfla ilgili muameleler hakkında defterhaneden verilen eski uygulamalara dair bilgilere bakılarak hüküm verilir²⁵.

²⁰ BOA, C.EV, nr. 13692, 25 Mart 1723 (17 Cemaziyelâhır 1135); Ekrem Hakkı Ayverdi, *Avrûpa'da Osmanlı Mimârî Eserleri, Bulgaristan-Yunanistan-Arnâvudluk*, İstanbul 1982, IV, 78.

²¹ BOA, C.EV, nr. 1045, 20 Mayıs 1839 (6 Rebiülevvel 1255).

²² BOA, *Evkaf Defterleri, (EV.d)*, nr. 11877, vr. 2a, 18 Ağustos 1842 (11 Receb 1258).

²³ BOA, C.EV, nr. 1060, 14 Kasım 1840 (19 Ramazan 1256).

²⁴ BOA, C.EV, nr. 7196.

²⁵ BOA, C.EV, nr. 1045; nr. 1060; nr. 6527, 13 Mart 1853 (2 Cemaziyelâhır 1269); nr. 21658, 27 Ağustos 1853 (22 Zilkade 1269).

Vakfın vakfiyesi veya vakfiye suretinin ne mahallî ve merkezî birimlerde ne de evlâd-ı vâkıfın elinde bulunmaması, vakıf sisteminde nadir rastlanan bir durumdur. Bu durum, her ne kadar vakıf için bir vakfiyenin yazılmamış olabileceği ihtimalini düşündürüyorsa da, şu ana kadar tespit ettiğimiz kayıtlardaki karineler, bu hususta kesin bir hükme varmamıza yetmemektedir. Çünkü mevcut karinelerden, vakfın bir vakfiyeye sahip olmadığına delâlet edenler olduğu gibi -az da olsa- etmeyenler de vardır. Öncelikle bu karinelerden vakfa ait bir vakfiyenin olmadığına delalet edenlerine bakalım:

Bilindiği üzere vakıf kurmak isteyen bir kişi önce vakfiyesiyle kadıya başvururdu. Vakfiye; vâkıf, vakıf tescil mütevellisi, vekiller ve diğer şahitler huzurunda kadı tarafından incelenirdi. Şayet kadı belgenin kanunlara uygunluğuna karar verirse asıl nüshanın bir suretini kadı siciline (mahkeme kütüğüne) kaydederek vakfiyeyi vakfın mütevellisine geri verirdi²⁶. Mahallî mahkemelerde bu şekilde tescil edilen vakfiyeler, ilgili yerin şer'îye sicilleriyle birlikte muhafaza edilirdi²⁷. Ancak vakıf kurucularının büyük çoğunluğu, vakıflarını daha sağlama bağlamak için, vakfiyelerini sadece mahallî idarelerin mahkeme kütüklerine kaydetmekle yetinmemiş, onları ayrıca Defterhane'nin vakıf işleriyle ilgilenen şubelerinden birine de kaydettirmişlerdir. Buralara kaydedilen vakfiyelerse bugün Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivinde yer almaktadır. Yine kimi vakıf kurucuları da vakfiyelerinin bir özetini vakfettikleri binaların duvarına da kazımıştır²⁸.

Bu bilgilerden anlaşılacağı üzere herhangi bir vakfa ait vakfiye kaydı, ya evladında kalan vakfiye nüshası/nüshalarında, ya ilgili yerin kadı sicillerinde ya da Defterhane'deki defterlerde yer almaktadır. Ancak, araştırma konumuz olan vakfın vakfiyesine bu üç yerde de rastlanılmamaktadır. Nitekim daha 1839'da, vakfiyenin bu üç yerde de olmadığı bir kez daha ortaya çıkmıştır. Bu tarihte, vakfın tevliyeti hususundaki sorunun halle-

²⁶ Ali Hikmet Berki, "Vakıfların Hukuk ve Tarih Bakımından Kıymeti", *Vakıflar Dergisi (VD)*, Sayı 6, Ankara 1965, s. 5.

²⁷ İsmail Kurt, "İstanbul Para Vakıfları", *Türk Dünyası Araştırmaları (TDA)*, Sayı 101, İstanbul 1996, s. 67.

²⁸ Bahaeddin Yediyıldız, "Müesseseler-Toplum Münâsebetleri Çerçevesinde XVIII. Asır Türk Toplumunu ve Vakıf Müessesesi", *VD*, Sayı 15, Ankara 1982, s. 24-25.

dilmesi için başkentteki birimlerde konuyla ilgili kayıt bulunamayınca, Kozluca'dan bilgi istenmiştir. Ancak konu hakkında merkeze bilgi vermek maksadıyla toplanan Kozluca meclisinin bu husustaki görüşlerini merkeze bildiren Kozluca kadısı, kendilerinde vakfiye kaydı olmadığını ifade etmiştir. Mahkemesine ve daha önce bağlı oldukları Yenipazar Kazası mahkemesine ait kütüklerde şayet vakfiye kaydı olsaydı, elbette kazanın en yetkili amiri olan kadının bundan haberi olması gerekirdi. Fakat böyle bir şey vaki olmamış ve kadı, konu hakkında sadece bilirkişilerin görüşlerine başvurarak edindiği bilgileri merkeze bildirebilmiştir²⁹.

Merkezî ve mahallî idare nezdinde vakfiyeye dair bir kayıt olmadığı gibi vâkıfın çocuklarında da herhangi bir vakfiye nüshası bulunmadığı anlaşılmaktadır. Evlâd-ı vâkıfın, ellerindeki vakfiyeyi kaybettiklerini varsaysak bile, hiç olmazsa vakfiyedeki şartları bilmeleri beklenirdi. Böylece vakıfla ilgili işlem evrakına yapılan derkenarlarda, evlâd-ı vâkıfın vakfiyeyi kaybettikleri bilgisine ya da vakfiyedeki şartlar hakkında beyan ettikleri malumata yer verilirdi. Ancak, vakıfla ilgili şu ana kadar tespit ettiğimiz vesikaların hiçbirisinin derkenarında böyle bir bilgi mevcut değildir.

Vakfın, bazı kadrolarına atanma usülleri ve bazılarının ücretleri hususunda standart bir uygulamanın olmayışı da, vakfiyenin varlığı hususunda tereddütler meydana getirmektedir. Vakfa mütevellî tayinleri bile uzun ve zorlu bir süreç sonrası gerçekleşmiştir. Oysa vakıfların tevliyet hususu, hiçbir tereddüde mahal bırakılmayacak şekilde vakfiyelerde açık olarak belirtilen maddelerin başında gelirdi. Dolayısıyla bu göreve hak kazanan kişinin atanması, resmî makamlar tarafından padişaha arz edildikten hemen sonra gerçekleşir, böylece vakıf en kısa sürede idarecisine kavuşurdu. Bu hususta bir şikâyet veya anlaşmazlık vuku bulsa bile, merkez ve mahallî idare nezdindeki kayıtlara bakılarak sorun seri bir şekilde halledilirdi.

Ancak, Amca Hasan Ağa Vakfı'na mütevellî tayini her seferinde uzun tahkikatlar sonrası gecikmeli olarak gerçekleşmiştir. Meselâ 23 Şubat 1841 (1 Muharrem 1257)'de vakfa mütevellî atanan Zekiye Hanım'ın bu göreve başlaması ancak beş aylık bir süreç sonrası mümkün olabilmiştir³⁰. Bu

²⁹ BOA, C.EV, nr. 1045, nr. 1060.

³⁰ BOA, C.EV, nr. 1060.

gecikme yukarıda da bahsedildiği gibi, vakfa ait vakfiyenin veya vakfiye suretinin merkez ve mahallî idare birimlerindeki defterlerde bulunmaması nedeniyle yapılan inceleme ve soruşturmanın uzun sürmesinden kaynaklanmıştır. Oysa bu tahkikatlar sonrası yaşanan uzun bekleyişlere son vermek için evlâd-ı vâkıfın, vakfiye suretinin kayıtlı olması gereken Yenipazar mahkeme kütüğüne bakılmasını ve suretin bir kopyasının oradan alınmasını talep etmesi beklenirdi. Ancak, evlâd-ı vâkıfın ne böyle bir talebi ne de konu hakkında herhangi bir açıklaması olmamış ve bu durum bürokrasiyi her seferinde uzun ve meşakkatli bir tahkikat yapmak zorunda bırakmıştır.

7 Haziran 1713 tarihli bir belgede³¹ Amca Hasan Ağa'nın 1695'te vakfına İhlâs-hân ve Salâvat-hân ataması yapmış olması da konumuz hakkında bir ipucu sunmaktadır. Belgede Amca Hasan Ağa'nın, duagûluk kadrosunu ve ona bağlı ücretini ilgili kişiye kayd-ı hayat şartıyla verdiğinden, onun ölümünden sonra bu kadronun ücretinin vakf-mande edilmesinden bahsedilmektedir. Ancak ilgili kişi öldüğünde kadro ve ona ait maaş, vâkıfın şartının aksine vakf-mande edilmeyip aynen ölenin çocuğuna bırakılmıştır³².

Yine, 19 Mart 1776 tarihli bir başka belgedeyse³³ vakfa ait duagûluk kadroları için defterlerde herhangi bir kayıt bulunmadığı, bu tür kadroların müteveli temessüküyle verileğediğinden bahsedilmekte, bundan sonra bu tür görevlerin müteveli arzı ve padişah berâtıyla verileğediğinden söz edilmektedir. Bu, duagûluk kadrolarına yapılan tayinlerin bahsedilen tarihe kadar yazılı bir şarta göre değil de uygulanagelen tatbikata göre yapıldığı ve atanma usulünün bu tarihte yeni bir nizama bağlandığı anlamına gelmektedir. Oysa vakfın vakfiyesi olsaydı ve bu hususa dair müfredatı içerseydi elbette böyle bir düzenlemeye ihtiyaç kalmayacaktı.

Yine bazı kadrolara tahsis edilen ücretin, o kadroyu tasarruf eden herkese aynı miktarda ödenmediği görülmektedir. Nitekim bunlardan biri olan kitabet kadrosunun ücreti zaman içinde değışmiş; 1712, 1713 ve

³¹ BOA, C.EV, nr. 7196.

³² BOA, C.EV, nr. 31346, 6 Aralık 1750 (7 Muharrem 1164); nr. 9641, 6 Mayıs 1755 (24 Receb 1168).

³³ BOA, C.EV, nr. 7309.

1714'te 6'sar³⁴ akçe olan günlük ücret 1715'te 10 akçeye³⁵ çıkarılmış ve uygulama bu yeni haliyle devam etmiştir. Yine cibayet kadrosunun yevmiesi de 1728'e kadar 4 akçeyken, bu tarihte 10 akçeye çıkarılmıştır³⁶.

Zamanla yapılan yeni düzenlemeler, sadece kadro ücretlerini iyileştirmekle sınırlı kalmamış, aynı zamanda kadro ihdası hususunda da yaşanmıştır. Meselâ, 18. yüzyılın ilk yarısında vakfın mektebinde 12 akçe yevmiye karşılığında bir öğretmen çalışırken³⁷, bu yüzyılın ikinci yarısından itibaren öğretmen sayısı ikiye çıkarılmış, yevmiyeleriye yarıya indirilmiştir³⁸. Yine kadro artırımı duagûluk görevi için de geçerli olmuş, başlangıçta bir olan kadro sayısı zamanla sekize kadar yükselmiştir³⁹.

Yukarıdaki misallerden anlaşıldığı üzere, bazı vakıf kadro ve ücretleri hususunda standart bir uygulama olmamış, duagûluk kadrosu örneğinde görüldüğü gibi, vakıf muamelesinde titizlikle uygulanan "Şart-ı vâkıf nass-ı şârîdir"⁴⁰ ilkesi ihlâl edilmiştir. Dolayısıyla bir kısmı Ağa'nın beyânına da aykırı olması muhtemel bu tür uygulamalara evlâd-ı vâkıftan kimisenin itiraz etmemiş olması, vakfiyenin mevcudiyeti hususunda şüphe uyandırmaktadır.

Amca Hasan Ağa Vakfı, vâkıfın oğlunun vakfından önce kurulmuş olmasına rağmen çeşitli tarihlerde Amcazade Hüseyin Paşa Vakfı'nın mülhakatı⁴¹ olarak anılmış olması da, onun, müstakil vakfiyesi olan bağımsız bir vakıf olma özelliğine aykırılık teşkil etmektedir. Oysa torunu (Amcazade Hüseyin Paşa'nın kızı) Ayşe Kadın'ın kurmuş olduğu vakıf bile

³⁴ BOA, *Evkaf Haremeyn Defterleri* (EV.HMH.d), nr. 1818, vr. 1b.

³⁵ BOA, *EV.HMH.d*, nr. 1988, vr. 1b.

³⁶ BOA, *EV.HMH.d*, nr. 3080, vr. 1b.

³⁷ BOA, *EV.HMH.d*, nr. 1749, vr. 1b; nr. 1818, vr. 1b; nr. 1988, vr. 1b; nr. 2240, vr. 1b; nr. 2529, vr. 1b; nr. 3080, vr. 1b; nr. 3153, vr. 1b; nr. 3154, vr. 1b; nr. 3257, vr. 1b; nr. 3258, vr. 1b; nr. 3757, vr. 1b; nr. 4367, vr. 1b.

³⁸ BOA, Cevdet Maarif (C.MF), nr. 4869, 17 Ekim 1754 (29 Zilhicce 1167); nr. 7597, 15 Nisan 1771 (29 Zilhicce 1184); BOA, *EV.d*, nr. 11877, vr. 1b.

³⁹ BOA, *EV.d*, nr. 11877, vr. 1b-2a; *VGMA*, nr. 5, s. 378-379.

⁴⁰ Halim Baki Kunter, "Türk Vakıfları ve Vakfiyeleri Üzerine Mücmel Bir Etüd", *VD*, Sayı 1, Ankara 1938, s. 109; Hasan Güneri, "Vakıf Sular ve Su Vakıfları", *VD*, Sayı 9, Ankara 1971, s. 67; Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri*, III, 576.

⁴¹ BOA, C.EV, nr. 29605, 9 Mart 1806 (18 Zilhicce 1220); nr. 9375, 8 Mart 1806 (17 Zilhicce 1220).

müstakil bir vakfiyeye sahipti⁴². Yine, Hüseyin Paşa Vakfı'nın vakfiyesinde, Hasan Ağa Vakfı'nın yönetimi hususunda herhangi bir kayıt olmamasına rağmen⁴³, belli bir tarihten itibaren babasının vakfı kendi vakfının mütevellileri tarafından idare edilmiştir.

Vakfiyenin başlangıçtan beri bulunmaması ihtimaline dair buraya kadar saydığımız karineler, doğal olarak bir soruya cevap vermemizi zorunlu kılmaktadır: Şayet bu vakfın vakfiyesi yoksa, vakıf nasıl kurulmuş olabilir? Bu soruya cevap vermek için öncelikle vakfın kurulma/gerçekleşme şekillerine bakmak gerekir. Bilindiği üzere bir vakıf ya tescil, yani kadının vakfın gerekliliğine hükmetmesiyle, ya vasiyet yoluyla, ya fiil ve hareketle (sağlığında mülkü üzerinde bir hayır kurumu yaptırıp insanları faydalandırma) ya da vakfiyeti ikrar suretiyle gerçekleşirdi⁴⁴. Cami gibi aynıyla intifa olunan kurumların vakfiyeti, tescil işlemine gerek kalmaksızın teslimle bağlayıcılık kazanırdı⁴⁵. Dolayısıyla Amca Hasan Ağa Vakfı üçüncü veya dördüncü gruptakiler gibi gerçekleşmiş olabilir. Yani vâkıfın hayattayken yaptığı hayır kurumlarını, insanların faydasına sunmak veya onların vakfiyetini ikrar etmek suretiyle mülklerini vakıflaştırmış olması mümkündür.

Vakfın, bir vakfiyeye sahip olduğuna delâlet eden karinelere gelince, bu konu hakkında şunları söyleyebiliriz: Öncelikle, vakfın kurumlarının Kozluca, Devne, Kara Hüseyin, Varna, Rusçuk ve İstanbul gibi değişik yerlerde bulunması; farklı yerlerde bulunan vakıf menkul ve gayrimenkul gelirlerinin toplanıp değişik yerlere sarfedilmesi; vakfın 16 ile 32 arasında değişen kadrosunun bulunması ve bu kadrolara atanma-azledilme şartlarıyla bunların ücret müfredatı; bu organizasyonun sağlıklı bir şekilde yönetilmesi, mahallî ve merkezî idareyle ilişkilerinin takip edilmesi gibi hususlarda elbette bir tüzüğe (vakfiyeye) ihtiyaç vardı. Ayrıca her vakıf

⁴² *VGMA*, nr. 454, s. 101-105. Bu vakıf için yine bkz. BOA, *EV.d*, nr. 11479, 28 Ocak 1842 (15 Zilhicce 1257); BOA, Meclis-i Vâlâ (MVL), 837/5, 14 Mart 1860 (21 Şaban 1276).

⁴³ *AHPV*, *VGMA*, nr. 734, s. 11-44, 24 Ağustos 1699 (27 Safer 1111); nr. 502, s. 16-32.

⁴⁴ Ali Himmet Berki, *Vakıflar*, İstanbul 1940, s. 74; Hilmi Ziya Ülken, "Vakıf Sistemi ve Türk Şehirciliği", *VD*, Sayı 9, Ankara 1971, s. 16; Ziya Kazıcı, *İslâmî ve Sosyal Açından Vakıflar*, İstanbul 1985, s. 37-38; Ahmed Akgündüz, *İslâm Hukukunda ve Osmanlı Tatbikatında Vakıf Müessesesi*, Ankara 1988, s. 98-108.

⁴⁵ Akgündüz, *İslâm Hukukunda Vakıf Müessesesi*, s. 104-105.

gibi bu vakıf da doğal, beşerî ve diğer faktörlerden dolayı zamanla işlevsiz kalma riskine karşı kendisini ancak hukuki bir dayanakla koruyabilirdi ki, bu da vakıf anayasası hükmünde olan ve devlet dâhil herkesi bağlayan vakfiye ile mümkün olabilirdi.

Her ne kadar vakfın bazı kadrolarının atanma usulleri ve ücretleri konusunda standart bir uygulama olmamışsa da, ekser kadronun ücretinde görülen standart uygulama, ona şekil veren bir vakfiyenin varlığına işaret etmektedir. Yine, genellikle vakfın kuruluşundan yaklaşık bir asır sonraki tarihlere ait bazı belgelerde, vakıfla ilgili çeşitli hususlardaki uygulamaların meşruta üzere yapıldığından bahsedilmesi de bir vakfiyenin olduğu izlenimini vermektedir. Ayrıca vâkıfın oğlu Amcazade Hüseyin Paşa Vakfiyesi'nde, babasının İstanbul'un Başççı Mahmud Mahallesi'ndeki mescitte hizmet eden bazı personelin ücretini müstakil bir vakfiye ile tayin ettiğini⁴⁶ zikretmesi de bu hususta söylenebilecek diğer bir karinedir. Zira küçük bir mescidin bazı personelinin maaşı hakkında ayrı bir vakfiye hazırlama gereği duymuş olan Ağa'nın, elbette bundan daha büyük olan Kozluca'daki vakfı için de aynı lüzumu hissetmesi gerekirdi.

Yukarıda sıralanan karinelere de anlaşılacağı üzere, vakfın kurulurken bir vakfiyeye sahip olup olmadığı hususunda henüz kesin bir hükme varmak mevcut karineler çerçevesinde mümkün değildir.

Vakfın Kozluca'ya Katkısı

Vakfın bulunduğu ve Kozluca-i Tatar olarak da bilinen Kozluca, önceleri bir zeamet köyüydü. 1760'lı yıllarda 64 vergi mükellefi bulunan bu yerleşim yerinin salariye, çift, bennak, hınta, cürm-i cinayet, arusane, deş-tebanî, duhan, ağıl, kışlak, zemin tapusu vergilerinden gelen 5.800 akçelik hâsılatı vardı⁴⁷. Bir menzil külliye hüviyetinde kurulan Amca Hasan Ağa Vakfı, kuzeye yapılan seyahatlerde Kozluca'nın bir uğrak yeri olmasını sağlamak⁴⁸ suretiyle gelişimine olumlu yönde etki etmiştir. Zamanla bir köy yerleşim yeri hüviyetinden kurtulup nüfus ve imkânlar bakımından büyüyen (kazaya benzemeye başlayan) Kozluca'nın kaza olması için yapılan girişimler sonuç verir ve resmî işlemlere başlanır.

⁴⁶ AHPV, VGMA, nr. 502, s. 22.

⁴⁷ BOA, C.EV, nr. 19877, 24 Eylül 1763 (16 Rebiülevvel 1177).

⁴⁸ Halime Doğru, *Kozluca Kazası*, s. 192-193.

Bilindiği üzere bir yerleşim yerinin kaza olması için iki şart önem taşırdı: Birincisi ilgili yere kadının atanması, ikincisi ise orada haftalık pazarın kurulmasıydı. Birincisi, söz konusu yerleşim yerini idarî ve adlî bakımdan, ikincisiyse ekonomik bakımdan çevrenin merkezi konumuna getirirdi. Nitekim bu şartlar Kozluca'da gerçekleşmeye başlayınca oranın kadısı merkeze gönderdiği 27 Nisan-7 Mayıs 1712 (Evahir-i Rebiülâhır 1124) tarihli arzında, kadının atanması ve mahkemenin kurulmasıyla kaza hüviyeti kazanan bu yerleşim yeri için haftalık pazar kurulması lüzumunu dile getirmiştir. Çıkan izin sonrası kasabada pazar yeri olabilecek özellikte bir arsa araştırılmış, sonunda Amca Hasan Ağa Vakfı'nın tasarrufunda olan arsa en uygun yer olarak görülmüştür. Bunun üzerine Amca Hasan Ağa Vakfı'na âit hamam, dükkân, mektep, han gibi binaların etrafında bulunan boş arazi üzerine Cuma günleri olmak şartıyla haftalık pazarın kurulmasına izin verilmiştir⁴⁹. Böylece vakfa ait atıl arazi, Kozluca'nın pazar ihtiyacını karşılamak ve bundan vakfa gelir sağlamak niyetiyle vakıf sisteminde sıklıkla başvurulmuş bir işlem olan istibdale tabi tutulur.

İstibdal, vakfa âit herhangi bir taşınmazın kendisinden daha faydalı olan bir şeyle değiştirilmesiydi⁵⁰. Alınan yeni mülk vakıf malı statüsüne girerken, verilen mülkse alanın mülkiyetine geçirdi. Yalnız burada dikkat edilmesi gereken iki husus vardı: Birincisi, vâkıfın vakfiyesinde istibdali kesinlikle yasaklamamış olması, ikincisiyse yapılacak değişimin mutlak surette vakfın lehine olmasıydı⁵¹. Elbette ki bu değişim, kontrol mekanizmasının yani kadının onayı alındıktan sonra gerçekleşirdi⁵². Böylece vakfa ait mülk atalet ve işlevsizlikten kurtarılarak ekonomiye kazandırıldığı gibi, kazan-kazan ilkesine dayanan bu işlemin muhatabı olan taraflar da gelir elde ederdi.

Vakfa ait arsada pazar kurulması kararının yanı sıra pazara dışarıdan getirilip satılan hayvan ve eşyadan alınacak bac (pazar) vergisi ve bu ver-

⁴⁹ BOA, C.EV, nr. 19877.

⁵⁰ Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri*, II, 96; Akgündüz, *İslâm Hukukunda Vakıf Müessesesi*, s. 195, 290-291; Hamdi Döndüren, *Günümüzde Vakıf Meseleleri*, İstanbul 1998, s. 63-66; Tahsin Öz, *Osmanlı Para Vakıfları, Kanûnî Dönemi Üsküdar Örneği*, Ankara 2003, s. 322-325.

⁵¹ Hilmi Ziya Ülken, "Vakıf Sistemi ve Türk Şehirciliği", s. 17-18.

⁵² İsmail Kurt, "953/1546 Tarihli İstanbul Vakıfları Tahrir Defterine Göre Para Vakıfları", *TDA*, Sayı 112, İstanbul 1998, s. 7.

ğinin nerelere sarf edileceği hususu da düzenlenmiştir. Buna göre pazara getirilen her hayvandan birer ve her arabadan ikişer akçe bac vergisi; burada kesilen her beş koyundan ve her bir sığırdan birer akçe resm-i kanare alınması kararlaştırılmıştır. Pazardan elde edilen gelir, vakfın medresesinde eğitim gören talebeler için alınan şem ve revgan (mum ve yağ) masrafına ve vakfın diğer giderlerine tahsis edilmiştir. Bahsedilen vergiyi toplama ve kullanma yetkisi vakıf mütevellisine verilmiş ve bu husus deftere kaydedilerek işleme resmiyet kazandırılmıştır.

Kozluca'nın gerek kaza olmadan önce bir zeamet köyü olması, gerekse pazarın kurulduğu arazi artık bu amaç dışında herhangi bir şekilde kullanılmadığından ve yeni bir ekonomik faaliyete konu olduğundan dolayı, buradan elde edilen gelirden zeamet sahibine de pay ayrılması gerekiyordu. Çünkü reayasına gelir getiren bir düzenlemeden yöneticisinin de faydalandırılması ilkesi bunu gerektirmekteydi. Bu yüzden zeamet sahibine, vakfın buradan aldığı ve pazardaki ticaret hacmine göre değişen gelirinden değişmeyen (sabit) bir ücret tayin edilmiştir. Buna göre söz konusu arazi üzerinde kurulan pazarın mukataası olarak her yıl "sâhib-i arz" olan zaimle tapu hakkı için vakfın 10 kuruş vermesi kararlaştırılmıştır. Bu mukataa mukabilinde pazar yerinin her türlü hakkı vakfa geçmiş ve Kozluca'ya tasarruf eden zaimler, bahsedilen pazar yeri için hiçbir şekilde müdahalede bulunmayacaklarına dair Ekim 1722'de mühürlü tapu temessükü vermişlerdir⁵³.

Bu garantiye rağmen, zaman içinde pazara müdahale etmeye yeltenenler olmuştur. Haksız gerekçelerle pazara gelen tüccar ve bezirgânın (bâzâr-gân) yerel yöneticilerce engellenmesi üzerine vakfın pazardan elde ettiği gelir azalmış, dolayısıyla talebelerin masrafı karşılanamaz hâle gelmiştir. Bu tür müdahaleler, vakfın mürtezikaları ve medrese talebelerinin arzı üzerine padişahın verdiği fermanlarla engellenmiştir. Meselâ, 1763'te yapılan haksız müdahale bu türden olup, merkezî idare nezdindeki girişimler sonrası bertaraf edilmiştir⁵⁴.

Kozluca'nın gerek köyden kazaya dönüşmesi, gerek burada pazar kurulması ve gerekse bu pazarda elde edilen gelirin tasarruf şekli gibi hu-

⁵³ BOA, C.EV, nr. 13692; nr. 19877.

⁵⁴ BOA, C.EV, nr. 19877.

suslar resmî kayıtlar bakımından adı geçen yer için önemli değişiklikler olduğundan, 25 Mart 1723 (17 Cemaziyelâhır 1135)'te nişancı tarafından kazaya ait kaydın bulunduğu defterlerde gereken değişiklikler ve açıklamalar yapılmıştır⁵⁵.

Yeni bir gelir kaynağı kazanmanın elbette vakfa bir bedeli de olmuştur. Nitekim vakfın 1723'teki 836 kuruşluk masrafının 110 kuruşu pazarla ilgili düzenlemelerin masrafıydı ki, bu da o yıla ait masrafın %13'üne tekbül etmekteydi⁵⁶. Pazar gelirinin vakfa geçmiş olmasına rağmen, vakfın muhasebe kayıtlarında, pazar geliri adına herhangi bir müstakil gelir kaleminden bahsedilmemiştir. Bununla birlikte söz konusu gelirin hanın gelirine ilave edilmiş olması muhtemeldir. Zira bu tarihten sonraki yıllarda hanın gelirinde görülen tedrici artış bunu göstermektedir⁵⁷.

A m c a H a s a n A ğ a V a k f ı ' n ı n T ü r ü

Bilindiği üzere vakıflar, amaç, sermaye, mülkiyet, idare şekli, sermaye ve malın işletilmesi bakımından çeşitli gruplara ayrılırdı. Amaç bakımından vakıflar hayrî, ailevî, yarı ailevî ve avarız vakıfları olmak üzere dört gruba ayrılırdı. Şer'î vakıflar da denilen hayrî vakıflar, hiçbir kısıtlamaya tabi tutulmaksızın doğrudan doğruya hayrî eser ve amaçlara tahsis edilmiştir⁵⁸. Zürrî, ehlî veya âdî vakıflar da denilen ailevî vakıflarda vâkif, vakfın tevliyetini ve bütün gelirlerini kendisine ve ölümünden sonra aile

⁵⁵ BOA, C.EV, nr. 13692.

⁵⁶ Bu meblağın 35 kuruşu ferman harcı, 34 kuruşu defterhane kaydı, 6 kuruşu ferman ve defter sureti, 20 kuruşu tapu temessükü harcı ve 15 kuruşuysa pazar nizamının oluşturulması için verilmiştir (BOA, EV.HMH.d, nr. 2704, vr. 2a).

⁵⁷ Hanın gelirinin 1712-1719 yılları arası 40 kuruşken, 1721'de 20, 1722'de 30 kuruşa düştüğüne ve pazarın kurulduğu yıl olan 1723'te tekrar 40 kuruşa çıktığına dair bkz. BOA, EV.HMH.d, nr. 1749, vr. 1b; nr. 1818, vr. 1b; nr. 1988, vr. 1b; nr. 2240, vr. 1b; nr. 2529, vr. 1b; nr. 2612, vr. 1b; nr. 2704, vr. 1b. Yine bu gelirin 1724'te 45; 1726'da 40; 1727'de 42; 1728, 1729 ve 1730'da 50'şer; 1731'de 55; 1732'de 67,5; 1736'da 65; 1745'te 100; 1746'da 92,5; 1786 ve 1787'deyse 60'ar kuruş olarak gerçekleştiğine dair bkz. BOA, EV.HMH.d, nr. 2772, vr. 1b; nr. 2922, vr. 1b; nr. 3005, vr. 1b; nr. 3080, vr. 1b; nr. 3153, vr. 1b; nr. 3154, vr. 1b; nr. 3257, vr. 1b; nr. 3258, vr. 1b; nr. 3757, vr. 1b; nr. 4367, vr. 1b; nr. 4367, vr. 1b; nr. 6163, vr. 1b.

⁵⁸ Bahaeddin Yediyıldız, "Müesseseler-Toplum Münâsebetleri Çerçevesinde XVIII. Asır Türk Toplumunu ve Vakıf Müessesesi", s. 28; Hasan Moğol, "XIX. Asrın İlk Yarısında Antalya'da Vakıf Müessesesi", TDA, Sayı 83, İstanbul 1993, s. 195.

fertlerine ve nesline şart koşardı⁵⁹. Neslin yok olması durumundaysa vakif gelirleri fakirlere, kamu kurumlarına veya Mekke ve Medine'deki fakirlere verilir⁶⁰. Hem hayrî hem de ailevî vakıfların özelliklerini taşıyan vakıflaraysa yarı ailevî vakıflar denirdi. Bu vakıfların finanse ettiği hayır kurumlarından aile fertlerinin dışındakiler de faydalanmakta, ancak idaresi aile fertleri tarafından yapılmakta ve gelir fazlası genellikle aile fertleri arasında paylaşılmaktaydı⁶¹. Avarız vakıflarıysa geliri köy veya mahalle halkının başta vergiler olmak üzere birtakım ortak mükellefiyetlerini yerine getirmek ve çeşitli ihtiyaçlarını karşılamak için tahsis edilen vakıflardı⁶².

Bu zaviyeden bakıldığında, gerek vakfın hizmetlerinden bütün insanların faydalanmış olması, gerekse evlâda vakfın gelirinden doğrudan bir tahsisatın yapılmamış olmasından dolayı, Amca Hasan Ağa Vakfı amaç bakımından hayrî bir vakıftır.

Vakıf, sermayesi bakımından hem menkul hem de gayrimenkul bir vakıftı. Vakfa bağlanan tüm mallar vâkıfın kendi malı olduğu için mülkiyet veya tasarruf hakkı bakımından sahih; kendi mütevellisi tarafından yönetildiği için, yönetim bakımından mülhak; mal ve sermayesinin işlenmesi bakımındansa icare-i vahideli (tek kiralama usulü) bir vakıftı.

⁵⁹ Fuad Köprülü, "Vakıf Müessesesinin Hukuki Mahiyeti ve Tarihî Tekâmülü", s. 2, 5-6, 12, 17, 22, 26, 28; Ali Himmet Berki, "Vakıflarda Şartlara Riayet Meselesi", *VD*, Sayı 7, Ankara 1968, s. 14-15; Ülken, "Vakıf Sistemi ve Türk Şehirciliği", s. 17; Hüseyin Altaş, "Vakıflarda Evladiye ve Aile Vakıfları", *Vakıf Medeniyeti Sempozyumu Kitabı*, Ankara 2003, s. 99-102.

⁶⁰ Yediyıldız, "Müessese-Toplum Münâsebetleri Çerçevesinde XVIII. Asır Türk Toplumunu ve Vakıf Müessesesi", s. 29.

⁶¹ Köprülü, "Vakıf Müessesesinin Hukuki Mahiyeti ve Tarihî Tekâmülü", s. 28-29; Yediyıldız, "Müessese-Toplum Münâsebetleri Çerçevesinde XVIII. Asır Türk Toplumunu ve Vakıf Müessesesi", s. 29; Moğol, "XIX. Asrın İlk Yarısında Antalya'da Vakıf Müessesesi", s. 197-198; Bahaeddin Yediyıldız, "Vakıf Müessesesinin XVIII. Asır Türk Toplumundaki Rolü", *VD*, Sayı 14, Ankara 1982, s. 9.

⁶² Ömer Hilmi Efendi, *İthâfî'l-Ahlâf fî Ahkâmü'l-Evkâf*, Ankara 1977, s. 17; Kunter, "Türk Vakıfları ve Vakfiyeleri Üzerine Mücmel Bir Etüd", s. 122-123; Ali Himmet Berki, "Hukuki ve İctimai Bakımdan Vakıf", s. 11; Akgündüz, *İslâm Hukukunda Vakıf Müessesesi*, s. 215-217; Tahsin Öz, *Osmanlı Para Vakıfları*, s. 80-82; Mehmet Ali Ünal, "1056/1046 Tarihli Avârız Defterine Göre 17. Yüzyıl Ortalarında Harput", *Belleten*, Ankara 1987, LI/199, s. 119.

Vakfın kurumları müessesat-ı hayriye ve asl-ı vakf olmak üzere ikiye ayrılırdı. Bilindiği gibi müessesat-ı hayriye medrese, cami, mescit, mektep, imaret, zaviye, kütüphane, misafirhane, köprü, hastane, çeşme, sebil, makber gibi kendisinden aynıyla faydalanılan vakıf kurumlarından meydana gelirdi⁶³. Asl-ı vakf denilen kurumlarsa birinci gruptakilerin tamamlayıcıları ve onların düzenli ve sürekli olarak işlemlerini sağlayan, aynıyla faydalanılmayan bina, arazi, işletme, nakit para gibi gelir kaynaklarıydı⁶⁴. Bu zaviyeden bakıldığında Amca Hasan Ağa Vakfı'nın müessesat-ı hayriyesi cami, medrese, mektep, su yolu, çeşme; asl-ı vakfiysa değirmenler, han, hamam, debbağhane, dükkânlar ve işletilen nakit paraydı.

Vakfın temel müesseselerinden olan cami, Kozluca'nın ilk camisiydi. Zamanla burası geliştiğinden cami ve müstemilatı kaza merkezi hüviyetini edinerek gözde bir mevki hâline gelmiştir⁶⁵. Gün geçtikçe buranın nüfusu artmış, 18. yüzyılın ortalarına gelindiğindeyse cami, artan nüfusun ihtiyacına cevap veremez hâle gelmiştir. Özellikle cuma ve bayram namazlarında cemaatin çoğalması ve kasabada başka bir caminin de olmamasından dolayı bu ihtiyaç daha da artmıştır. Bunun üzerine kasaba sakinlerinden ve hayırseverlerden el-Hac Mehmed bin Ömer camiye ilave yapma işine talip olmuş, merkezin de onaylamasından sonra cami civarındaki kimseye ait olmayan boş araziye bir minberle bir mihrap inşa ettirmiştir. Bu tarihten sonra cuma ve bayram günleri gibi cemaatin kalabalık olduğu günlerle yaz mevsiminde cami hatibi namazı burada kaldırmaya başlamıştır⁶⁶.

⁶³ Kunter, "Türk Vakıfları ve Vakfiyeleri Üzerine Mücmel Bir Etüd", s. 105, 110-111; Ülken, "Vakıf Sistemi ve Türk Şehirciliği", s. 16, 30; Bahaeddin Yediyıldız, "XVIII. Asır Türk Vakıflarının İktisadî Boyutu", *VD*, Sayı 18, Ankara 1984, s. 5, 6; Akgündüz, *İslâm Hukukunda Vakıf Müessesesi*, s. 209-215; Cafer Çiftçi, "18. Yüzyılda Bursa'da Para Vakıfları ve Kredi İşlemleri", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi*, 23/36, Ankara 2004, s. 80; İlhan Akbulut, "Vakıf Kurumu, Mahiyeti ve Tarihî Gelişimi", s. 67.

⁶⁴ Bahaeddin Yediyıldız, "Vakıf", *İA*, XIII, 156.

⁶⁵ Hiç şüphesiz buranın gözde bir mevki hâlini almasında, haftalık pazarın vakfın kurumlarının etrafında kurulmasının payı büyüktü. Bu sayede söz konusu mıntıka kazanın iktisadî faaliyetlerinin en canlı olduğu yer hüviyetini almış ve hızla Kozluca'nın merkezi konumuna gelmiştir.

⁶⁶ BOA, C.EV, nr. 7670, 18 Kasım 1751 (29 Zilhicce 1164).

Tespitlerimize göre vakfın ayakta kalan ve günümüzde işlevini yerine getirmeye devam eden tek kurumu Kozluca'daki bu camidir. Caminin mimari özellikleri, onun 17. yüzyılın ikinci yarısına ait bir yapı olduğunu göstermektedir. Ortasında yer aldığı kare avlunun doğu ve batısında birer büyük kapı bulunmaktadır. Avlunun kuzey tarafında yer alan bahçede cami görevlilerine tahsis edilmiş iki lojman, doğu tarafındaysa iki sınıflı bir okul bulunmaktadır. Gerek okul, gerekse lojmanlar 1960'lı yıllara kadar amacına uygun olarak kullanılmıştır. Caminin doğu tarafında iki yapı daha bulunmaktadır. Bunlardan biri doğu kapısının hemen yanında yer alan çeşme, diğeryse içinde bir kaç mezartaşı bulunan haziredir⁶⁷.

A. Vakıf Görevlileri

Vakfın amacına uygun olarak sürekli hizmet vermesini sağlamak için vakıf bünyesinde ücret karşılığı görevliler çalıştırılmıştır. Bunların sayısı sabit olmayıp, zaman içinde 16 ile 32 kişi arasında değişmiştir. Müteveli, dersiâm (müderres), vaiz, hatip, imam, müezzin-kayyım, ferraş, muallim, muallim halifeleri, Fatiha-hân, İhlâs ve Salavât-hân, devir-hân, su yolcu (râh-ı âbi), duagû, değirmenci, kâtip, câbi, şeyhülkurra, cüz-hân ve hâfız-ı kurra vakıfta görev yapan başlıca hizmetlilerdi. Vakfa âit kadrolara yapılan atamalar bazen evkaf müfettişi⁶⁸, bazen müteveli ve bazen de vazifeye talip olanların arzuhalleri üzerine çıkan padişah onayıyla yapılırdı⁶⁹. Vakıf kurumlarında çalışan personelin aldığı ücret, genel olarak diğer vakıflarda çalışan meslektaşlarına göre iyi sayılırdı.

Vakfın kadrolarına genellikle bir kişi atanırdı. Bununla birlikte bir kadroya bazen iki⁷⁰ hatta üç⁷¹ kişi atıldığı gibi; bazen de iki⁷², çok nadir de olsa üç kadroya⁷³ bir kişinin atıldığı da olmuştur. Vakfın kadrolarına

⁶⁷ Gerek camiyle ilgili fotoğrafları, gerekse caminin hâlâ faal olduğu bilgisini bana veren Marmara Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü öğretim görevlilerinden Sayın Neval Konuk'a teşekkür ediyorum.

⁶⁸ BOA, C.EV, nr. 6527.

⁶⁹ BOA, C.EV, nr. 9375.

⁷⁰ BOA, C.EV, nr. 6527.

⁷¹ BOA, C.MF, nr. 4869.

⁷² BOA, C.EV, nr. 9375.

⁷³ BOA, C.MF, nr. 4869.

atanmada görevden alınma⁷⁴, kendi rızasıyla görevi devretme⁷⁵, ölüm⁷⁶ gibi sebepler etkili olmuştur. Vakıfta hizmet eden görevlileri yöneticiler, din görevlileri, eğitim görevlileri ve diğer görevliler olmak üzere 4 grupta incelemek mümkündür.

1. Yöneticiler

a. Mütevellî: Kelime olarak başkasının bakımını üstlenen, işini gören kişi anlamına gelen mütevellî terim olaraksa bir vakfı vakfiye şartları, şer'î hükümler ve yerleşik kurallara uygun olarak yöneten görevli anlamına gelmektedir⁷⁷. Mütevellî ya vâkıfın şartı doğrultusunda ya da kadının nasbıyla atanırdı. Vâkıfın isteğiyle atananlara “meşrûta mütevellî”, hâkim tarafından atananlaraysa “mansub mütevellî” denirdi⁷⁸.

Vakıfların tevliyetine genellikle vâkıfın soyundan gelenler arasından atama yapılırdı. Amca Hasan Ağa Vakfı'nda da uygulama bu şekilde olup, vâkıfın soyundan gelenler arasından müfettiş arzı ve göreve talip olanın arzuhâli üzerine atama yapılırdı⁷⁹. Vakıf mütevellîliği kadrosunun günlük ücreti 20 akçe⁸⁰ olup, bu, müderrisin yevmiyesinden sonra vakıftaki en yüksek ücretti.

Bilindiği üzere herhangi bir sebepten dolayı boşalan vakıf tevliyet kadrolarına yeni bir atamanın yapılması için bazı işlemlerin yapılması gerekmektedir. Öncelikle vakfın tevliyetinin boşalıp boşalmadığına dair defterhaneden bilgi istenirdi. Şayet böyle bir durum mevcutsa vakfın keyfiyeti, geliri, masrafı ve fazlasına dair bilgiler, vakıf temsilcilerince daha önce düzenlenerek hazineye teslim edilmiş olan imzalı ve mühürlü def-

⁷⁴ BOA, C.EV, nr. 20400, 26 Ekim 1727 (10 Rebiülevvel 1140).

⁷⁵ BOA, C.EV, nr. 31346; nr. 15616, 25 Nisan 1751 (29 Cemaziyelevvel 1164); nr. 19938, 26 Eylül 1774 (20 Receb 1188).

⁷⁶ BOA, C.EV, nr. 7196; nr. 7309; nr. 29605; nr. 9375.

⁷⁷ Nazif Öztürk, “Mütevellî”, *DİA*, XXXII, 217; Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri*, II, 640.

⁷⁸ Öztürk, “Mütevellî”, s. 217.

⁷⁹ BOA, C.EV, nr. 30551, 24 Kasım 1800 (7 Receb 1215).

⁸⁰ BOA, *EV.HMH.d*, nr. 1749, vr. 1b; nr. 1818, vr. 1b; nr. 1988, vr. 1b; nr. 2240, vr. 1b; nr. 2529, vr. 1b; nr. 3080, vr. 1b; nr. 3153, vr. 1b; nr. 3154, vr. 1b; nr. 3257, vr. 1b; nr. 3258, vr. 1b; nr. 3757, vr. 1b; nr. 4367, vr. 1b; BOA, C.EV, nr. 30551; nr. 1045; nr. 1060.

terlerden alınırdı. Vâkıfın şartlarını içeren vakfiyeye de bakıldıktan sonra mütevellilik hususundaki taleplere dair işlemler yapılırdı.

Amca Hasan Ağa Vakfı'na ait bir vakfiye olmadığından, bu sorgulama işlemi diğer vakıflardaki gibi süratli bir şekilde yapılamamıştır. Zira merkezdeki defterlerde vakfiyeye dair herhangi bir kayıt olmadığından, her seferinde vakfın gelir ve giderlerinin miktarı, kimlere ödeme ve nerelelere masraf yapıldığı, vakfa konu olan caminin mevcut, mamur ve içinde vakit namazlarının kılınıp kılınmadığı, hizmetlilerinin görevlerini yerine getirip getirmediği, vakfın başka hayır kurumlarının olup olmadığı, boşalan görevlere evlad-ı vâkıftan başka taliplerin olup olmadığı gibi hususların vakıf kurumlarının bulunduğu Kozluca'dan sorulması mecburiyetinde kalınmıştır. Bu hususlara dair araştırmayı içeren defterin hazırlanıp gönderilmesi zaman aldığından dolayı atamalar, diğer vakıflarinkine göre daha uzun zaman alabilmiştir⁸¹.

Vakfın tespit edilebilen ilk mütevellisi, vâkıfın damadıydı⁸². Ondan sonra vakfı, oğlu Amcazade Hüseyin Paşa Vakfı mütevellileri yönetmeye başlamıştır. Böylece ilk mütevelliden sonrakilerin hepsi vâkıfın soyundan gelenler olmuştur. 19. yüzyılın ortalarından itibaren vakıf iki müteveli tarafından idare edilmeye başlanmıştır⁸³.

b. Nâzır: Vakıf kurumlarının İstanbul'a uzak olan Kozluca'da bulunması ve vakıf mütevellisinin İstanbul'da oturmasından dolayı, burada yaşayan bir kişi vakfın kurumlarına nezaret etmiştir. Ancak bu nazırlık görevi, tüm vakıflarda görülen ve vakfa kontrol amaçlı nezaret eden nazırlıkla karıştırılmamalıdır. Burada söz konusu olan nezaret, müteveli kaymakamlığı pozisyonunda olup, vakıf kurumlarını müteveli adına yönetmekle ilgiliydi. Nitekim 20 Mayıs 1839 tarihli bir belgede vakfın nazırından "müteveli vekili" olarak bahsedilmiş olması, bu görevin tanımına

⁸¹ Meselâ, vakıf mütevellisi İsmail Rifat'ın ölümü üzerine boşalan tevliyete vâkıfın soyundan gelen Zekiye Hanım talip olmuş; onun bu göreve atanması için 19 Ağustos 1840 (20 Cemaziyelâhır 1256)'ta başlayan süreç 23 Şubat 1841 (1 Muharrem 1257) tarihinde ancak sonuçlandırılabilmiştir (BOA, C.EV, nr. 1060).

⁸² Vakfın ilk mütevellisi olan el-Hac Ali Bey'e dair ayrıntılı bilgi için bkz. Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmâni*, İstanbul 1311, III, 532.

⁸³ BOA, C.EV, nr. 6527; nr. 21658.

açıklık kazandırmaktadır⁸⁴. Günlük ücreti 10 akçe olan nezaret kadrosuna⁸⁵ tasarruf edenlerin bir kısmı, vakfa ait diğer bazı görevleri de yerine getirmişlerdir⁸⁶.

c. Kâtip: Vakfın gelir gider hesaplarını tutan, vakıfla ilgili yazışmaları yapan görevliydi. Kâtibin ücreti 1715'e kadar günlük 6 akçeden yıllık toplam 18 kuruştur⁸⁷. 1715'ten itibaren kâtibin yevmiyesine yaklaşık olarak %67 zam yapılarak 10 akçeye çıkarılmıştı ki bu da yıllık toplam 30 kuruşa denk gelmekteydi⁸⁸. Vakıf kâtibinin ücreti, diğer meslektaşlarına göre iyi sayılırdı⁸⁹. Vakfın Kozluca'daki bu kâtibi dışında 19. yüzyılda İstanbul'daki 5 kişilik vakıf görevlileri arasında yer alan ve 2 akçe yevmiyesi bulunan ikinci bir kâtibi daha bulunmaktaydı⁹⁰.

d. Câbi: Vakfın Varna, Devne, Rusçuk ve Kozluca'daki akarının gelirlerini toplamak ve bu işle ilgili her türlü işlemi yapmakla yükümlü görevlisiydi. Câbilik kadrosuna öncelikle söz konusu vazifeyi yerine getirenlerin bu işi yürütebilecek beceriye sahip çocuklarının atanması esastı. Şayet bu görevliler, arkalarında çocuk bırakmadan ölürlerse, boşalan kad-

⁸⁴ BOA, C.EV, nr. 1045; nr. 12827.

⁸⁵ BOA, *EV.HMH.d*, nr. 1749, vr. 1b; nr. 1818, vr. 1b; nr. 1988, vr. 1b; nr. 2240, vr. 1b; nr. 2529, vr. 1b; nr. 3080, vr. 1b; nr. 3153, vr. 1b; nr. 3154, vr. 1b; nr. 3257, vr. 1b; nr. 3258, vr. 1b; nr. 3757, vr. 1b; nr. 4367, vr. 1b.

⁸⁶ BOA, C.EV, nr. 9375; nr. 19938.

⁸⁷ BOA, *EV.HMH.d*, nr. 1749, vr. 1b; nr. 1818, vr. 1b; nr. 1988, vr. 1b; nr. 2240, vr. 1b; nr. 2529, vr. 1b; nr. 3080, vr. 1b; nr. 3153, vr. 1b; nr. 3154, vr. 1b; nr. 3257, vr. 1b; nr. 3258, vr. 1b; nr. 3757, vr. 1b; nr. 4367, vr. 1b.

⁸⁸ BOA, *EV.HMH.d*, nr. 1988, vr. 1b; BOA, *EV.d*, nr. 11877, vr. 2a.

⁸⁹ Zira 18. yüzyılda faal olan ve fakat daha önce kurulmuş olan Çengelköy'deki el-Hac Ömer Ağa Vakfı kâtibi 3 (BOA, C.EV, nr. 16421), 1728 (1140)'de kurulan Kaymak Mustafa Paşa Vakfı kâtibi 10 (Halim Baki Kunter, "Türk Vakıflarının Milliyetçilik Cephesi", *VD*, Sayı 3, Ankara 1956, s. 3), Veliyüddin Efendi Vakfı'nın kâtibi 5 (Bahaeddin Yediylidiz, *XVIII. Yüzyılda Türkiye'de Vakıf Müessesesi –Bir Sosyal Tarih İncelemesi-* Ankara 2003, s. 325), 28 Aralık 1780 (1 Muharrem 1195)'de Yozgat'ta kurulan Çapanoğullarından Seyyid Mustafa Bey Vakfı kâtibi 8 (Mehmet Duru, "Yozgat Çapanoğlu Camii ve Vakfiyeleri", *VD*, Sayı 13, Ankara 1981, s. 75) ve 9 Ekim 1793 (3 Rebiülevvel 1208)'te Manisa'da kurulan Kara Osman Oğlu Hacı Osman Ağa Vakfı kâtibi 10 akçe (Münir Aktepe, "Kara Osman Oğlu Hacı Osman Ağa'ya Ait İki Vakfiye", *VD*, Sayı 10, Ankara 1973, s. 168) yevmiye almaktaydı.

⁹⁰ BOA, *EV.d*, nr. 11877, vr. 2a.

rolara liyakatli olanlar arasından, sadrazamın bilgisi dâhilinde mütevellî arzı ve padişah onayıyla atama yapılırdı⁹¹.

Önceleri 4 akçe yevmiye⁹² alan câbinin ücreti, 1728'de %150 zam yapılarak 10 akçeye çıkarılmış⁹³ ve böylece o, bu tarihten itibaren vakıf mütevellîsinin yevmiesinin yarısına denk bir ücret almaya başlamıştır⁹⁴. Bunun dışında görevleri icabı sık sık seyahat ettiklerinden dolayı câbilere yol masraflarını karşılamak için yıllık 3 kuruş (360 akçe) yolluk da verilirdi⁹⁵. 18. yüzyılın ikinci yarısıyla 19. yüzyılın ilk yarısında faal olan bazı vakıflarda çalışan câbilerinin yevmiyelerinin 3 ile 10 akçe arasında olduğu⁹⁶ göz önünde bulundurulduğunda vakfın Kozluca câbisinin meslektaşlarına göre iyi ücret aldığı söylenebilir.

19. yüzyılda vakfın bu câbisi dışında, İstanbul'daki vakıf biriminde çalışan ve günlük 2 akçe yevmiye alan ikinci bir câbisi daha bulunmaktaydı⁹⁷.

⁹¹ BOA, C.EV, nr. 29605.

⁹² BOA, *EV.HMH.d*, nr. 1749, vr. 1b; nr. 1818, vr. 1b; nr. 1988, vr. 1b; nr. 2240, vr. 1b; nr. 2529, vr. 1b.

⁹³ BOA, *EV.HMH.d*, nr. 3080, vr. 1b.

⁹⁴ BOA, *EV.HMH.d*, nr. 1749, vr. 1b; nr. 1818, vr. 1b; nr. 1988, vr. 1b; nr. 2240, vr. 1b; nr. 2529, vr. 1b; nr. 3080, vr. 1b; nr. 3153, vr. 1b; nr. 3154, vr. 1b; nr. 3257, vr. 1b; nr. 3258, vr. 1b; nr. 3757, vr. 1b; nr. 4367, vr. 1b.

⁹⁵ BOA, *EV.HMH.d*, nr. 1818, 2a.

⁹⁶ Bunlar arasında câbisine en yüksek yevmiye veren vakıflar Amcazade Hüseyin Paşa Vakfı (10'ar akçe) (*AHPV*, VGMA, nr. 502, s. 22) ile Ferhad Paşa Darülhadis Vakfı (8 akçe) (BOA, C.EV, nr. 8984, 18 Ekim 1759 [25 Safer 1173] idi. Diğer vakıflardan Veliüddin Efendi Vakfı câbisi 1 (Yediyıldız, *XVIII. Yüzyılda Türkiye'de Vakıf Müessesesi*, s. 325), Şumnu Şerif Halil Paşa'nın câbisi 6 (Osman Keskioglu, "Şumnu Şerif Halil Paşa Vakfı", s. 28), Hersekzade Ahmed Paşa Evkafı'nın Bursa câbisi 6 (BOA, C.EV, nr. 30128, 9 Temmuz 1778/13 Cemaziyelâhır 1192), Kadırğa'daki Küçük Ali Ağa Mescidi câbisi 4 (BOA, C.EV, nr. 31323, 30 Kasım 1778 [10 Zilkade 1192]), Yozgat'taki Seyyid Mustafa Bey Vakfı câbisi 7 (Mehmet Duru, "Yozgat Çapanoğlu Camii ve Vakfı", s. 75), Geyve'deki Elvan Beyzade Sinan Vakfı'nın câbisi 4 (BOA, Cevdet Belediye [C.BLD], nr. 468, 14 Kasım 1817 [4 Muharrem 1233]) ve Çengelköy'deki el-Hac Ömer Ağa Camii Vakfı câbisi 3 akçe (BOA, C.EV, nr. 22538, 11 Kasım 1821 [15 Safer 1237]) yevmiye alırlardı.

⁹⁷ BOA, *EV.d*, nr. 11877, vr. 2a.

2. Eğitim Görevlileri

a. Müderris: Şeyh⁹⁸ de denilen müderris, medrese veya camide öğrencilere ders veren görevli demektir⁹⁹. Her medresede birer tane bulunan müderris, buranın öğretim üyesi -profesör- statüsündeki eğitimciydi. Müderris hem eğitim verir hem de idarî işleri yürütürdü. Büyük medreselerdeyse birden fazla bulunan müderristen sadece birine müderris unvanı verilir ve kendisi medresenin yöneticisi olarak atanırdı¹⁰⁰.

Amca Hasan Ağa Vakfı'na müderris olanlarda aranan başlıca şartlar “ehl-i ilm” ve “sâhib-i fazilet” olmaları¹⁰¹. Vakfa ait 1712, 1713-1714, 1715-1717 tarihli muhasebe kayıtlarında müderris¹⁰² olarak bahsedilen bu görevliden 1718-1719'da¹⁰³ dersiam olarak bahsedilmiş olması, onun hem medresede öğrencilere, hem de camide halka ders verdiğini göstermektedir. Zaten dersiam, cami¹⁰⁴ ve medreselerde öğrencilere ders veren müderrislerin unvanıydı. Müderris, vakfın en yüksek maaş alan görevlisi olup, günlüğü 25 akçe, yıllık toplam ücretiyse 9.000 akçe (75 kuruş) idi¹⁰⁵. 18. yüzyılda faaliyette bulunan diğer vakıflara bağlı 49 okul, 7 mescit ve 60 camide çalışan 37 dersiamın¹⁰⁶ en az %68'inin ücretinden daha yüksek olan bu meblağ, vakıf müderrisinin ekonomik durumunun meslektaşlarına göre iyi bir seviyede olduğunu göstermektedir.

b. Muallim: Vakfın mektebinde görev yapan öğretmen olup, “mu'allim-i mekteb, hâce-i mekteb” gibi unvanlarla anılmıştır. 18. yüzyı-

⁹⁸ Halim Baki Kunter, “Türk Vakıfları ve Vakfiyeleri Üzerine Mücmel Bir Etüd”, s. 126.

⁹⁹ Cevat İzgi, *Osmanlı Medreselerinde İlim*, İstanbul 1997, I, 43.

¹⁰⁰ Aptullah Kuran, *Anadolu Medreseleri*, Ankara 1969, I, 2; Murat Akgündüz, *Osmanlı Medreseleri –XIX. Asır*, İstanbul 2004, s. 49.

¹⁰¹ BOA, C.MF, nr. 7748, 25 Mayıs 1713 (29 Rebiülâhır 1125).

¹⁰² BOA, *EV.HMH.d*, nr. 1749, vr. 1b; nr. 1818, vr. 1b; nr. 1988, vr. 1b.

¹⁰³ BOA, *EV.HMH.d*, nr. 2240, vr. 1b.

¹⁰⁴ Bahaeddin Yediyıldız, “Vakıf İstilahları Lügatçesi”, *VD*, Sayı 17, Ankara 1983, s. 56.

¹⁰⁵ BOA, *EV.HMH.d*, nr. 1749, vr. 1b; nr. 1818, vr. 1b; nr. 1988, vr. 1b; nr. 2240, vr. 1b; nr. 2529, vr. 1b; nr. 3080, vr. 1b; nr. 3153, vr. 1b; nr. 3154, vr. 1b; nr. 3257, vr. 1b; nr. 3258, vr. 1b; nr. 3757, vr. 1b; nr. 4367, vr. 1b; BOA, *EV.d*, nr. 11877, vr. 1b.

¹⁰⁶ Zira bu dersiamların 4'ü 1-4, 11'i 5-9, yine 11'i 10-19, 4'ü 20-29, 2'si 30-39, 2'si 40-49 ve 3'üyse 50-120 akçe aralığında bir ücret almaktaydı (Bahaeddin Yediyıldız, “Vakıf Müessesesinin XVIII. Asır Türk Toplumundaki Rolü”, s. 15, 18).

lın ilk yarısında bir kadrosu bulunan muallimliğin ücreti, günlük 12 akçeden¹⁰⁷ yıllık toplam 4.320 akçe (36 kuruş) idi. Bu da, söz konusu dönemde vakfın öğretmeninin diğer meslektaşlarının en az yarısından daha fazla maaş aldığını göstermektedir¹⁰⁸. Muallimlik kadrosu başka kadrolarla birlikte bir kişiye tahsis edildiği gibi, tek olarak birden fazla kişiye de tahsis edilmiştir. Bu kadroya atamalar genellikle veraset yoluyla veya kendi iradesiyle görevi başkasına devretme şeklinde olmuştur.

Vazifenin veraset yoluyla intikali, vakıf kadrolarında sıklıkla başvuru olan bir uygulamaydı. Ölen kişinin, şayet görevini yerine getirecek nitelikte evlâdı varsa, bu kadrolara atanmada onların öncelik hakkı vardı. Hatta bazen vefat edenin çocuklarının bu işin üstesinden gelecek olgunlukta olmamaları bile bu kuralı değiştirmezdi. Böyle hâllerde, onlar atandıkları görev için gereken olgunluk ve yetkinliğe ulaşınca kadar, kendilerine akrabasından birisi vekâlet ederdi.

Bu uygulamanın tipik bir örneğine, 18. yüzyılın ortalarında Amca Hasan Ağa Vakfı'nın muallimlik kadrosuna yapılan atamada rastlamaktayız. Bu tarihe kadar vakfın imamet, hitabet kadrosuyla birlikte muallimlik kadrosunu da üzerinde bulunduran İsmail bin Mehmed, arkasında 5 erkek çocuk bırakarak vefat eder. Bu çocuklardan sadece birisi babasının görevlerini yerine getirecek olgunlukta ve nitelikte olmasına rağmen, babalarından kalan kadrolar çocukların hepsine dağıtılır. Bunlardan büyük olanı Ahmed'e imamlık için, küçük kardeşi Abdurrahim'e hitabet, diğer kardeşleri Salih, Mehmed ve Mustafa'ya ise ortaklaşa tasarruf etmek şartıyla muallimlik kadrosu için berat verilir. Ancak kardeşleri balığ olmadığından dolayı, onların bu görevi yerine getirecek olgunluğa ulaşmalarına kadar, ağabeyleri kendilerine vekâleten bu görevleri yürütmüştür¹⁰⁹. Bu

¹⁰⁷ BOA, *EV.HMH.d*, nr. 1749, vr. 1b; nr. 1818, vr. 1b; nr. 1988, vr. 1b; nr. 2240, vr. 1b; nr. 2529, vr. 1b; nr. 3080, vr. 1b; nr. 3153, vr. 1b; nr. 3154, vr. 1b; nr. 3257, vr. 1b; nr. 3258, vr. 1b; nr. 3757, vr. 1b; nr. 4367, vr. 1b.

¹⁰⁸ Çünkü bu dönemde vakıflara bağlı 49 okulda görev yapan 55 muallimin 11'i 1-4, 14'ü 5-9, 18'i 10-19, 2'si 20-29, 5'i 30-39, 3'ü 40-49 ve 2'siyse 50-60 akçe aralığında yevmiye almaktaydı (Bahaeddin Yediyıldız, "Vakıf Müessesesinin XVIII. Asır Türk Toplumundaki Rolü", s. 18).

¹⁰⁹ BOA, C.MF, nr. 4869.

uygulama aynı zamanda muallimlik kadrosunun birden fazla kişiye verilmesi yolunu da açmıştır¹¹⁰.

18. yüzyılın ortalarından itibaren muallimlik kadrosuna ücret artırımını yapmadan iki kişinin atanması usulü 19. yüzyılda da devam ettirilmiştir. Bu uygulamanın yerleşik hâle gelmesinde, öğrenci sayısının artmış olmasından dolayı artık bir öğretmenin yetmemesi de etkili olmuştur¹¹¹. Kadroya bağlı ücretse aynı görevi yapan bu iki görevli arasında eşit miktarda (6'şar akçe olarak) bölüştürülmüştür. Nitekim 7 Mart 1824 tarihinde kendilerine muallimlik berâtu verilen iki kişi 6'şar akçe mukabilinde bu görevi ifa etmeye başlamışlardır¹¹².

c. Mektep Halifeleri: Vakıf mektebinde verilen eğitim-öğretim faaliyetlerinde öğretmene yardımcı olan görevlilerdi. İki kadronun tahsis edildiği mektep halifelerinin birine “halîfe-i evvel”, diğerine “halîfe-i sâni” denirdi. Halife-i evvel günlük 4 akçeden yıllık toplam 1.440 akçe (12 kuruş), halife-i saniyse günlük 2 akçeden yıllık toplam 720 akçe (6 kuruş) ücret almıştır¹¹³. Ancak halifelerin ücretleri diğer meslektaşlarınıninkine göre pek de iyi sayılmazdı. Zira onların maaşı 18. yüzyılda faaliyet gösteren diğer vakıflara bağlı 49 okulda görev yapan 40 meslektaşının yaklaşık %63'ünün maaşından daha azdı¹¹⁴. 1715-1717¹¹⁵ ve 1718-1719'da¹¹⁶ vakıf görevlileri arasında ikinci halifeye yer verilmediğinden dolayı, tek olan halife için sadece “halîfe-i mekteb” unvanı kullanılmıştır.

¹¹⁰ BOA, C.MF, nr. 7597.

¹¹¹ Nitekim 1830'dan sonra yapılan onarımla caminin son cemaat mahallinin sınıf haline getirilmesi de bunu göstermektedir (Halime Doğru, *Kozluca Kazası*, s. 180-181).

¹¹² BOA, *EV.d*, nr. 11877, vr. 1b; *VGMA*, nr. 5, s. 378.

¹¹³ BOA, *EV.HMH.d*, nr. 1749, vr. 1b; nr. 1818, vr. 1b; nr. 1988, vr. 1b; nr. 2240, vr. 1b; nr. 2529, vr. 1b; nr. 3080, vr. 1b; nr. 3153, vr. 1b; nr. 3154, vr. 1b; nr. 3257, vr. 1b; nr. 3258, vr. 1b; nr. 3757, vr. 1b; nr. 4367, vr. 1b.

¹¹⁴ Bahsedilen mektep halifelerinin 15'inin 1-4, 12'sinin 5-9, 7'sinin 10-19, 5'inin 20-29 ve 1'isininse 30-39 akçe aralığında yevmiye aldığına dair bkz. Yediyıldız, “Vakıf Müessesesinin XVIII. Asır Türk Toplumundaki Rolü”, s. 18.

¹¹⁵ BOA, *EV.HMH.d*, nr. 1988, vr. 1b.

¹¹⁶ BOA, *EV.HMH.d*, nr. 2240, vr. 1b.

3. Din Görevlileri

a. İmam ve Hatipler: İmam ve hatipler vakfın Kozluca ve Kara Hüseyin Köyü'ndeki camilerinde hizmet eden görevlilerdi. Kozluca'daki caminin imamı sadece imametle mükellefken, Kara Hüseyin Köyü cami imamı hem imamet hem de hitabetle mükellefti. Buna rağmen Kozluca Camii imamının yevmiyesi diğerinin iki katı olup, 12 akçe idi¹¹⁷. Aynı vakıf bünyesinde aynı işi yapanlar arasındaki ücret farkı, onların görevli oldukları kurumların büyüklüğüyle ilgiliydi. Buna göre Kozluca'daki imam, bir menzil külliyesi hüviyetinde olan ünitenin imamı olması hasebiyle daha büyük bir cemaate imamlık yaparken, Kara Hüseyin Camii'nde görev yapan imamsa daha az bir cemaate imamlık yapmakta, dolayısıyla bu durum ücrete yansımaktaydı. Bu farklılık sadece Hasan Ağa Vakfı'na mahsus olmayıp diğer vakıflarda da görülmekteydi. Meselâ Rüstem Paşa Vakfı'nın cami imamı 8 akçe yevmiye alırken, vakfa ait Bitpazarı'ndaki hanın mescit imamı 4 ve Çarşıgözü Hanı mescidi imamıysa 3 akçe yevmiye almaktaydı¹¹⁸.

Kozluca imamının yıllık ücreti 4.320 akçe (36 kuruş), Kara Hüseyin Camii imamınınınsa 2.160 akçe (18 kuruş) idi. Bunlardan Kozluca imamının lojmanı da vardı. 1715-1717 ve 1718-1719'da vakıf görevlileri arasında tespit edilemeyen bir sebepten dolayı görülmeyen Kara Hüseyin Camii imamı¹¹⁹, 1721'de imamete ilâve olarak müezzinlik görevini de ifa etmeye başlamıştır. Bu birleşik imamet-müezzinlik kadrosunun ücreti de bir öncekine nispetle 1/3 oranında artırılarak 8 akçeye çıkarılmıştır¹²⁰. Caminin imamet-müezzinlik kadrosu 1729'dan itibaren ücreti aynen muhafaza edilerek imamet-hitabete çevrilmiş ve uygulama bu şekliyle devam etmiştir¹²¹.

1730 yılında Kozluca Camii'nin imamlık ve hatiplik görevleri iki ayrı kadro şeklinde düzenlenmiştir. Bu görevlilerden hatibin yevmiyesi 8 ak-

¹¹⁷ BOA, *EV.HMH.d*, nr. 1749, vr. 1b; nr. 1818, vr. 1b; nr. 1988, vr. 1b; nr. 2240, vr. 1b; nr. 2529, vr. 1b; nr. 3080, vr. 1b; nr. 3153, vr. 1b; nr. 3154, vr. 1b.

¹¹⁸ Aydın Yüksel, "Rüstem Paşa'nın Vakıfları ve İstanbul'daki Vakıf Eserleri", *Vakıf Medeniyeti Sempozyumu Kitabı*, Ankara 2003, s. 228.

¹¹⁹ BOA, *EV.HMH.d*, nr. 1988, vr. 1b, 1717; nr. 2240, vr. 1b, 1718-1719.

¹²⁰ BOA, *EV.HMH.d*, nr. 2529, vr. 1b.

¹²¹ BOA, *EV.HMH.d*, nr. 3153, vr. 1b; nr. 3154, vr. 1b; nr. 3258, vr. 1b; nr. 4367, vr. 1b.

çeden, yıllık toplam 24 kuruştur¹²². 1731-1732'de vakıf görevlileri arasında anlaşılabilen bir sebepten dolayı görülmeyen hatibin kadrosu¹²³ sonraları ücretiyle birlikte imametle birleştirilmiş, böylece 20 akçe olan bu birleşik kadro yevmiesinin 12 akçesi imamet, 8 akçesiye hitabet için verilmeye başlanmıştır. Zaten 1745-1746 tarihli muhasebe kayıtlarında bu husus açıkça belirtilmiştir¹²⁴. Ancak, 19. yüzyılda bu uygulamadan vazgeçilmiş ve yine iki ayrı kadro olarak bu hizmetlerin yerine getirilmesi uygulamasına dönülmüştür. Nitekim 6 Mart 1816 ve 9 Kasım 1816 tarihlerinde bu görevler için ayrı ayrı berâtlar verilmiş olması da bunu göstermektedir¹²⁵.

18. yüzyılda, 7 mescit ve 60 camide görev yapan 105 imamın 29'unun 1-4, 17'sinin 5-9, 26'sının 10-19, 11'inin 20-29, 10'unun 30-39, 3'ünün 40-49 ve 9'ununsa 50-120 akçe aralığında yevmiye aldığına¹²⁶ bakılırsa, Amca Hasan Ağa Vakfı imamlarının ücreti diğer meslektaşlarına göre normal sayılırdı.

b. Müezzinler: Vakfın Kozluca ve Kara Hüseyin Köyü'ndeki camilerinde hizmet eden görevliler olup sayıları üçtü. Bunların ikisi Kozluca'daki camide, diğeriye Kara Hüseyin Köyü'ndeki camide görev yapardı. Kozluca Camii'nde görev yapan ve "mü'ezzin-i evvel" ile "mü'ezzin-i sâni" unvanlarını taşıyan her iki müezzinin maaşı aynı olup, günlük 10'ar akçeden yıllık toplam 30 kuruştur¹²⁷. Vakıf görevlileri arasında ücret bakımından meslektaşlarına göre durumu iyi olan görevlilerin başında müezzinler gelirdi. Çünkü onlar¹²⁸, 18. yüzyılda 60 cami ve 7 mescitte görev yapan 179 müezzinin¹²⁹ en az %74'ünden daha iyi ücret almışlardır.

¹²² BOA, *EV.HMH.d*, nr. 1749, vr. 1b; nr. 1818, vr. 1b; nr. 1988, vr. 1b; nr. 2240, vr. 1b; nr. 2529, vr. 1b; nr. 3080, vr. 1b; nr. 3153, vr. 1b; nr. 3154, vr. 1b; nr. 3258, vr. 1b.

¹²³ BOA, *EV.HMH.d*, nr. 3258, vr. 1b.

¹²⁴ BOA, *EV.HMH.d*, nr. 4367, vr. 1b.

¹²⁵ BOA, *EV.d*, nr. 11877, vr. 1b; *VGMA*, nr. 5, s. 378.

¹²⁶ Yediyıldız, "Vakıf Müessesesinin XVIII. Asır Türk Toplumundaki Rolü", s. 15.

¹²⁷ BOA, *EV.HMH.d*, nr. 1749, vr. 1b; nr. 1818, vr. 1b; nr. 1988, vr. 1b; nr. 2240, vr. 1b; nr. 2529, vr. 1b; nr. 3080, vr. 1b; nr. 3153, vr. 1b; nr. 3154, vr. 1b; nr. 3257, vr. 1b; nr. 3258, vr. 1b; nr. 3757, vr. 1b; nr. 4367, vr. 1b; nr. 6163, vr. 1b.

¹²⁸ Bu mukayesede Kozluca Camii'nde görev yapan müezzinler esas alınmıştır.

¹²⁹ Bunların 81'inin 1-4, 51'inin 5-9, 47'sinin 10-19 akçe aralığında yevmiye aldıklarına dair bkz. Yediyıldız, "Vakıf Müessesesinin XVIII. Asır Türk Toplumundaki Rolü", s. 15.

18. yüzyılda müezzinlik kadrolarıyla ferraşlık kadroları ayrıyken, 19. yüzyılda bu iki kadro birleştirildiği gibi bunlara kayyımlik da eklenmiştir. Böylece bir kadroda üç görev (müezzinlik-kayyımlik-ferraşlık görevleri) bir araya getirilerek iki kadro hâlinde düzenlenmiştir¹³⁰. Yine, 1712, 1713-1714'te ayrı bir kadro olan ve 2 akçe yevmiyesi bulunan Kara Hüseyin Camii müezzinliği, 1721'de imametle birleştirilmiş olup¹³¹, bu tarihten itibaren ikisi birlikte aynı kişiye tevcih edilmiştir¹³². 19. yüzyılda da aynı uygulama devam etmiştir¹³³.

c. Vaiz: Vakfın din görevlilerinden birisi de vaizdi. Camide vaaz ü nasihat veren kişiye tahsis edilmiş olan bu kadro vakfın sürekli kadrolarındandı. 6 akçelik yevmiyesi¹³⁴ olan vaiz, vakfın, diğer meslektaşlarına göre az ücret alan personeli arasında yer alırdı. Çünkü 18. yüzyılda 7 mes-cit ve 60 camide görev yapan 105 vaizin¹³⁵ en az %58'inin ondan daha fazla ücret almış olması bu hususu teyit etmektedir.

d. Duagûlar: Duagû, dua eden demektir. Amca Hasan Ağa Vakfı'nın duagûluk kadrosunun sayısı zamana ve vakıf fazlasına bağlı olarak de-ğişirdi. Önceleri, vakfın bağlı olduğu Küçük Evkaf Muhasebesi kayıtlarında vakfa ait duagûluk kaydı bulunmadığından bu göreve atanacak kişi için berat verilemezdi. Bu yüzden duagûlar sadece mütevellî temessüküyle atanırlardı. Bu uygulama birtakım sıkıntılara yol açtığından vakfın müte-vellesi Hatice Hanım'ın girişimleri sonrası sorun çözüme kavuşturulmuştur. Buna göre 19 Mart 1776 tarihi itibarıyla hem mütevellî arzı hem de padişah beratıyla söz konusu görevin taliplerine verilmesi kararlaştırılmıştır. Bu yeni uygulama vakfın kayıtlı olduğu birimin defterlerine

¹³⁰ BOA, *EV.d.*, nr. 11877, vr. 1b; VGMA, nr. 5, s. 378.

¹³¹ BOA, *EV.HMH.d.*, nr. 1749, vr. 1b; nr. 1818, vr. 1b; nr. 2529, vr. 1b.

¹³² BOA, *EV.HMH.d.*, nr. 3080, vr. 1b; nr. 3153, vr. 1b; nr. 3154, vr. 1b; nr. 3258, vr. 1b; nr. 4367, vr. 1b.

¹³³ BOA, *EV.d.*, nr. 11877, vr. 2a.

¹³⁴ BOA, *EV.HMH.d.*, nr. 1749, vr. 1b; nr. 1818, vr. 1b; nr. 1988, vr. 1b; nr. 2240, vr. 1b; nr. 2529, vr. 1b; nr. 3080, vr. 1b; nr. 3153, vr. 1b; nr. 3154, vr. 1b; nr. 3257, vr. 1b; nr. 3258, vr. 1b; nr. 3757, vr. 1b; nr. 4367, vr. 1b; BOA, C.EV, nr. 20400; VGMA, nr. 5, s. 378; BOA, *EV.d.*, nr. 11877, vr. 1b.

¹³⁵ Bu vaizlerden 6'sı 1-4, 28'i 5-9, 27'si 10-19, 3'ü 20-29, 10'u 30-39, 2'si 40-49 ve 5'i 50-120 akçe aralığında yevmiye almaktaydı (Yediyıldız, "Vakıf Müessesesinin XVIII. Asır Türk Toplumundaki Rolü", s. 15).

işlenerek bundan sonraki uygulamalarda uyulacak kural hâline getirilmiştir¹³⁶.

Vakfın duagû kadrolarının standart bir ücreti yoktu. Bu görevi yerine getiren kişinin vâkıfın ailesinden veya önemli bir kişi olması, ücretin farklı olmasında etkili olmuştur. Vakfın en önemli duagûluk kadroları İhlâs ve Salâvat-hânlık ile Fatiha-hânlık¹³⁷. Hiç şüphesiz duagûluk kadroları arasında bu iki vazifenin önem kazanmış olmasında, onlara ad olan kavramların etkisi vardı. Bilindiği üzere, İhlâs ve Salâvat okumanın çok sevap kazandırmasından dolayı birçok vakıf kurucusu vakıflarının bünyesinde bu iki görev için ayrı ayrı veya birlikte kadro tahsis etmiştir¹³⁸.

Amca Hasan Ağa da diğer bazı vâkıflar gibi bu geleneğe uyararak bir kadroda birleştirdiği İhlâs ve Salâvat-hânlık cihetlerini ihdas etmiş ve bu göreve genellikle talebe, hacı, şeyh, sâlih gibi sıfatları taşıyan kişiler atanmıştır. Vâkıf, daha hayattayken verdiği bir arzla bu uygulamayı bizzat başlatmıştır¹³⁹. İhlâs ve Salâvat-hânlık görevlerine genellikle ölüm¹⁴⁰ ya da vazife sahibinin kendi iradesiyle feragatte bulunması üzerine atama yapılmıştır¹⁴¹. Meselâ bu göreve Haziran 1713 tarihinde ölüm¹⁴² ve 6 Aralık 1750 tarihindeyse ilgili kişinin kendi iradesiyle vazifesini başkasına devretmek istemesi sebebiyle atama yapılmıştır¹⁴³.

Vakfın diğer duagûluk kadrolarından birisiyse Fatiha-hânlık'tı. Bilindiği üzere Fâtiha Suresi Kur'ân'ın ilk suresi olup, İslâm'da ayrı bir yere sahiptir¹⁴⁴. Bu yüzden birçok vakfın bünyesinde Fatiha-hânlık kadrosu

¹³⁶ BOA, C.EV, nr. 7309; nr. 9375, 8 Mart 1806 (17 Zilhicce 1220).

¹³⁷ İhlâs ve Salâvat-hanlıktan vakfın duagûluğu olarak bahsedildiğine dair bkz. BOA, C.EV, nr. 9375.

¹³⁸ İhlâs Suresi'nin faziletine dair bkz. *Sahîh-i Buhârî ve Tercemesi*, çev. Mehmed Sofuoğlu, İstanbul 1988, XI, 5107-5108; *Sahîh-i Müslim Tercüme ve Şerhi*, çev. Ahmed Davudoğlu, İstanbul (tarihsiz), IV, 384-386.

¹³⁹ BOA, C.EV, nr. 7196, 7 Haziran 1713 (13 Cemaziyevvel 1125).

¹⁴⁰ BOA, C.EV, nr. 7196.

¹⁴¹ BOA, C.EV, nr. 31346, 6 Aralık 1750 (7 Muharrem 1164); nr. 9641, 6 Mayıs 1755 (24 Receb 1168).

¹⁴² BOA, C.EV, nr. 7196.

¹⁴³ BOA, C.EV, nr. 31346.

¹⁴⁴ Bu surenin fazileti hakkındaki hadisler için bkz. *Sahîh-i Buhârî ve Tercemesi*, XI, 5101, 5102; *Sahîh-i Müslim Tercüme ve Şerhi*, III, 1250-1252; IV, 46.

bulunmaktaydı ki onlardan birisi de Amca Hasan Ağa Vakfı idi. Vakfın bu kadrosuna tasarruf edenin yevmiyesi ise 7 akçe'di¹⁴⁵.

Vakfın 1712'de bir, 1713-1714'te iki, 1715-1717'de iki, 1718-1719'da iki, 1721'de üç, 1728'de iki, 1730'da bir, 1731-1732'de iki, 1745-1746'da üç, 19. yüzyıldaysa altı duagusu vardı¹⁴⁶. Çeşitli tarihlerde vakfın görevlileri arasında görülen devir-hân, cüz-hân, ecza-hân gibi görevlileri de duagular grubuna dâhil edebiliriz. 1731'den itibaren vakfın kadrolu görevlileri arasına giren devirhân bu tarihten itibaren günlük 4 akçe ücret almıştır¹⁴⁷. Yine 19. yüzyılda vakfın İstanbul'daki kurumlarında birer şeyhülkurra, hâfız-ı kurra ve cüz-hân bulunmaktaydı¹⁴⁸.

4. Diğer Görevliler

a. Ferraş: Cami, mescit, tekke, zaviye, medrese, mektep, kütüphane, türbe, sebil, imaret gibi kurumların temizliğini yapan ve halı, kilim, hasır gibi döşemeleri serip kaldıran görevliydi¹⁴⁹. Bazı vakıflar, ferraşları kurumlarını açıp kapatmakla da görevlendirirlerdi¹⁵⁰. Amca Hasan Ağa Vakfı'nın ferraşı genel tanıma uygun olarak cami, medrese ve diğer ünitelerin temizliğinden sorumluydu. 1712-1717¹⁵¹ döneminde vakıf görevlileri arasında yer almayan ferraşa 1718'de rastlamaktayız. Bu tarihten itibaren günlük 3 akçeden yıllık toplam 9 kuruş ücreti bulunan ferraşlık kadrosu¹⁵² 19. yüzyılda, birinci ve ikinci müezzinlik kadrolarıyla birleştirilmiştir¹⁵³.

¹⁴⁵ BOA, C.EV, nr. 26159; nr. 15616.

¹⁴⁶ BOA, *EV.HMH.d*, nr. 1749, vr. 1b; nr. 1818, vr. 1b; nr. 1988, vr. 1b; nr. 2240, vr. 1b; nr. 2529, vr. 1b; nr. 3080, vr. 1b; nr. 3154, vr. 1b; nr. 3257, vr. 1b; nr. 3258, vr. 1b; nr. 4367, vr. 1b; BOA, *EV.d*, nr. 11877, vr. 1b-2a; *VGMA*, nr. 5, s. 378-379.

¹⁴⁷ BOA, *EV.HMH.d*, nr. 3257, vr. 1b; nr. 3258, vr. 1b; nr. 3757, vr. 1b; nr. 4367, vr. 1b; BOA, *EV.d*, nr. 11877, vr. 1b; *VGMA*, nr. 5, s. 379.

¹⁴⁸ BOA, *EV.d*, nr. 11877, vr. 2a; *VGMA*, nr. 5, s. 378-379.

¹⁴⁹ Yediyıldız, "Vakıf İstılahları Lügatçesi", s. 57; Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri*, I, 608; Midhat Sertoğlu, *Osmanlı Tarih Lügati*, İstanbul 1986, s. 111.

¹⁵⁰ Mehmet Duru, "Yozgat Çapanoğlu Camii ve Vakfiyeleri", s. 75.

¹⁵¹ BOA, *EV.HMH.d*, nr. 1749, vr. 1b-2a; nr. 1818, vr. 1b-2a; nr. 1988, vr. 1b-2a.

¹⁵² BOA, *EV.HMH.d*, nr. 2240, vr. 1b; nr. 2529, vr. 1b ; nr. 3080, vr. 1b; nr. 3258, vr. 1b; nr. 3757, vr. 1b; nr. 4367, vr. 1b.

¹⁵³ BOA, *EV.d*, nr. 11877, vr. 1b.

Vakfın en düşük ücretli personellerinden biri olan ferraşın ekonomik durumu diğer vakıflarda görevli çoğu meslektaşıyla benzerlik göstermekteydi. Zira 18. yüzyılda, vakıfların değişik kurumlarında çalışan 144 ferraşın neredeyse yarısı, kendisi gibi düşük ücret almaktaydı¹⁵⁴.

b. Su Yolcu (Râh-ı Âbî): Su yolcu, suyu kaynağından şehirlere ve vakıf yapılarına kadar ulaştıran su yollarının bakımından sorumlu görevliydi¹⁵⁵. Vakfın su yollarını kontrol etme, tamire muhtaç yerleri onarma karşılığında vakfın su yolcusu günlük 3 akçeden yıllık toplam 9 kuruş ücret alırdı¹⁵⁶. Ücret bakımından vakfın su yolcusu, 18. yüzyılda faal olan diğer vakıflardaki meslektaşlarının düşük ücretli grubundaydı. Zira kendisi, bu asırda faaliyet gösteren 330 vakfa ait 94 çeşme, 16 sebil ve 8 kuyu için görevlendirilmiş 117 su yolcusunun %69'uyla birlikte, 1-4 akçe aralığı gibi su yolculuğunun en düşük ücretlileri kategorisinde yer almaktaydı¹⁵⁷.

B. Vakfın Malî Durumu

1. Vakfın Geliri

Bilindiği üzere vakıfların gelir kaynakları menkul ve gayrimenkul mallardan meydana gelirdi. Vakıflardan bazıları sadece bir gelir kaynağını (menkul veya gayrimenkul) tercih ederken, bazılarıysa ikili gelir kaynağını (hem menkul, hem de gayrimenkul) tercih etmiştir.

¹⁵⁴ Mescit ve camilerde çalışan ferraşların 49'u 1-4, 35'i 5-9 ve 8'i 10-19 akçe aralığında; medreselerde çalışan 9 ferraşın 5'i 1-4 ve 4'ü 5-9 akçe aralığında; mekteplerde çalışan 8 ferraşın 3'ü 1-4, 4'ü 5-9 ve 1'i 20-29 akçe aralığında; kütüphanelerde çalışan 7 ferraşın 1'i 5-9, 6'sı 10-19 akçe aralığında; imaretlerde çalışan 8 ferraşın 4'ü 1-4 ve 4'üyse 5-9 akçe aralığında; türbelerde çalışan 9 ferraşın 2'si 1-4 ve 7'si 5-9 akçe aralığında ve sebillerde çalışan 11 ferraşın 6'sı 1-4 ve 5'iyse 5-9 akçe aralığında günlük ücret almaktaydı (Yediyıldız, "Vakıf Müessesesinin XVIII. Asır Türk Toplumundaki Rolü", s. 15-23).

¹⁵⁵ Yediyıldız, "Vakıf İstılahları Lügatçesi", s. 59.

¹⁵⁶ BOA, *EV.HMH.d*, nr. 1749, vr. 1b; nr. 1818, vr. 1b; nr. 1988, vr. 1b; nr. 2240, vr. 1b; nr. 2529, vr. 1b; nr. 3080, vr. 1b; nr. 3153, vr. 1b; nr. 3154, vr. 1b; nr. 3257, vr. 1b; nr. 3258, vr. 1b; nr. 3757, vr. 1b; nr. 4367, vr. 1b.

¹⁵⁷ Bu dönem su yolcularının 81'i 1-4, 12'si 5-9, 20'si 10-19, 1'i 20-29 ve 3'ü 30-40 akçe aralığında yevmiye alırdı (Yediyıldız, "Vakıf Müessesesinin XVIII. Asır Türk Toplumundaki Rolü", s. 23).

Amca Hasan Ağa Vakfı, gelir kaynağı bakımından ikinci gruba girmektedir. Bu da vâkıfın, vakfının gelir kaynağını çeşitlendirmek suretiyle rasyonel bir tercihte bulunduğunu göstermektedir. Zira tek tip gelir kaynağına bağlı kalmak her zaman riskli bir durumdu ve bu, zamanla vakfın gelirsiz kalmasına, dolayısıyla işlevsiz hâle gelmesine bile yol açabilmekteydi. Meselâ bir vakıf sadece gayrimenkul gelir kaynaklarına sahipse, onun, düşman istilası, yangın, sel, deprem gibi sebeplerden dolayı bunların gelirinden mahrum kalma tehlikesi söz konusuydu. Yine bunun aksine, sadece taşınır malın gelirine muhtaç olmak da gelir kaynağı açısından o nispette riskli bir durumdu. Zira özellikle ekonominin istikrarsız olduğu dönemlerde enflasyondan dolayı paranın değer kaybetmesi, sermaye ve kazancı sadece nakit paradan oluşan vakfın gelir kaynağının azalmasına ve belki de yok olmasına bile yol açabilmekteydi. Bu risklerden korunmanın yolunun, vakıf gelir kaynağını ikili hâle getirmekten geçtiğini gören vakıf kurucularından birisi olan Amca Hasan Ağa, hayır kurumlarına gelir getirmesi için Kozluca, Devne, Rusçuk ve Varna'da birçok gayrimenkul satın alıp bağışladığı gibi, vakfettiği 1700 kuruşluk nakit paranın nemasını da bağışlayarak vakfın zaman içinde gelirsiz kalmasını önlemeye çalışmış ve bunda da muvaffak olmuştur.

Mülkiyet ve tasarruf hakkı bakımından vakıfların sahih ve gayrisahih (irsadi, tahsisat kabilinden) olmak üzere ikiye ayrıldığını yukarıda belirtmiştik. Gerek menkul, gerekse gayrimenkul sermayesi tamamen vâkıfa ait olduğu için Amca Hasan Ağa Vakfı sahih vakıflar kategorisine girmektedir. Oysa başta padişahlar olmak üzere, padişahın aile üyeleri, Ağa'nın oğlu Hüseyin Paşa dâhil birçok üst düzey devlet adamının kurduğu vakıfların gelirlerinin önemli bir kısmı tahsisat kabilindendi. Yani, devlete ait bazı gelir kaynakları, dönüşü mümkün olmayacak şekilde onların vakıflarına gelir kaynağı olarak tahsis edilmiştir. Gerek vakfın sıhhatini bozduğu ve gerekse hazineyi zarara uğrattığı gerekçesiyle bu durum sık sık eleştiri konusu olmuştur. Yaşadığı dönemde, bu uygulamanın yaygın olmasına ve devletin üst kademesinde vakfına hazineden tahsisat bağlanmasını sağlayacak birçok akrabasının bulunmasına rağmen, Amca Hasan Ağa'nın böyle bir yöneme tevessül etmemiş olması, onun hayır işleme hususundaki iyi niyetini göstermektedir.

Vakfın gelirleri, yukarıda da bahsedildiği gibi, gayrimenkul kirası ve kredi olarak verilen nakit para nemasından oluşmaktaydı. Nema gelirini sağlayan sistem Osmanlı Devleti'nde para vakıfları olarak hayatiyet bulan ve esasında birer finans kurumu görevini de gören gayrimenkul vakfıydı ki, bu uygulamada vakfın muayyen meblağdaki nakit parası her yıl belli bir nema oranı karşılığında ihtiyaç sahiplerine kredi olarak verilirdi. Vakfın bu şekilde işletilen sermayesi 1.700 kuruş, işletilme oranıysa yaygın miktar olan ("onu onbir buçuk hisâbı üzre") %15'ti. Bu da, her yıl kredi olarak verilen para sayesinde vakfın (1.700 x 0,15) 255 kuruş kazandığı anlamına gelmekteydi. 19. yüzyılın son çeyreğindeyse bu sermayeye 60 kuruş zam yapılarak 1.760 kuruşa çıkarılmış, buna bağlı olarak elde edilen nema da 264 kuruşa yükselmiştir¹⁵⁸.

Vakfın gayrimenkul geliriye, vakfın icare-i vahideli (tek kiralama) usulüyle kiraya verilen han, hamam, debbağhane, değirmenler ve dükkânlarının kira gelirinden oluşmaktaydı. Bunlardan han, hamam ve dükkânlar Kozluca'da, debbağhane Varna'da, değirmenlerse Devne (Başgöz, Ögünlü ve Karakızlar değirmenleri) ve Rusçuk'ta (Karalom değirmenleri) idi. Bu gayrimenkullerin, 1712-1787 yılları arasındaki dönemde yıllık gelirinin miktar aralığıysa şöyleydi: Han: 20-100, hamam: 18-130, dükkânlar: 26,5-40, debbağhane: 24-30, Devne değirmenleri: 110-307,5 ve Karalom değirmenleri: 57-240 kuruş¹⁵⁹.

Vakfın sermayesi yıllara göre farklılık göstermiştir. Her yıl kredi olarak verilen 1.700 kuruşluk sermayeyle birlikte vakfın hesabındaki meblağla net gelir şöyleydi¹⁶⁰: 1712'de 2.493 (793); 1713-1714'te (iki yıllık) 3.286 (1.586); 1715-1717'de (üç yıllık) 4.072,5 (2.372,5); 1718-1719'da (iki yıllık) 3.331 (1.631); 1721'de 2.799 (1.099); 1722'de 2.736,5 (1.036,5); 1723'te 2.809 (1.109); 1724'te 2.370 (670); 1726'da 2.502,5 (802,5); 1727'de 2.346 (646); 1728'de 2.317,5 (617,5); 1729'da 2.385 (685); 1730'da 2.411,5 (711,5); 1731-1732'de (iki yıllık) 3.542 (1.842); 1736'da 2.666 (966); 1745-

¹⁵⁸ BOA, *EV.HMH.d*, nr. 6163, vr. 1b.

¹⁵⁹ BOA, *EV.HMH.d*, nr. 1749, vr. 1b; nr. 1818, vr. 1b; nr. 1988, vr. 1b; nr. 2240, vr. 1b; nr. 2529, vr. 1b; nr. 2612, vr. 1b; nr. 2704, vr. 1b; nr. 2772, vr. 1b; nr. 2922, vr. 1b; nr. 3005, vr. 1b; nr. 3080, vr. 1b; nr. 3153, vr. 1b; nr. 3154, vr. 1b; nr. 3257, vr. 1b; nr. 3258, vr. 1b; nr. 3757, vr. 1b-2a; nr. 4367, vr. 1b; nr. 4434, vr. 1b; nr. 6163 vr. 1b.

¹⁶⁰ Birinci meblağ toplam sermaye, parantez içindekiyse net gelirdir.

1746'da (iki yıllık) 3.653,5 (1953,5) ve 1779-1787'de (dokuz yıllık) 6.874,5 kuruştu¹⁶¹. 6 Ağustos 1838-29 Ağustos 1840 tarihleri arasındaki iki yıllık dönemdeyse vakfın geliri 10.426 kuruş olup, bunun tamamı vakfın gayrimenkul akarından sağlanmıştır¹⁶².

Bu meblağların farklı olmasının sebebi, yukarıda da görüldüğü üzere, vakfın gayrimenkullerden elde ettiği gelir miktarının yıllara göre değişmesiydi. Oysa nakit para işletmesinden elde edilen gelir, kredilendirilen miktarla kredilendirme oranı uzun süre sabit olduğu için, çoğunlukla aynıydı. Vakfın, gayrimenkullerden elde ettiği gelir menkullerden elde ettiği gelirden daima yüksek olmuştur. Gayrimenkullerin vakfa sağladığı gelirin toplam gelirdeki payı %54 ile %75, menkullerin sağladığı gelirse %46 ile %25 arasında değişmiştir.

Amca Hasan Ağa Vakfı'nın sermayesi, orta dereceli bir memur olan kurucusunun sosyal statüsünü yansıtacak boyuttaydı. Yıllık 2300-2800 kuruş arasında değişen meblağın işletilen 1.700 kuruşluk kısmı çıkartıldığında net gelir yaklaşık olarak 600-900 kuruş yani 72.000-108.000 akçe arasında değişmekteydi. Oysa 1504-1505 (910-911)'te kurulan Koca Mustafa Paşa Vakfı'nın 16. yüzyıldaki geliri 558.041 akçe, 1822-1824 arasındaki üç yıllık geliriye 11.017.980 akçe¹⁶³; 22-31 Ocak 1548 (Evâsıt-ı Zilhicce 954)'te kurulan Vezir Sofu Mehmed Paşa Vakfı'nın 14 Ağustos 1616-3 Ağustos 1617 tarihleri arasında bir yıllık geliri 312.278 akçe¹⁶⁴; I. Süleyman Vakfı'nın 1714-5'te 6.185.900, 1750-1751'de 8.745.300 ve 1780-1781'de 13.241.900 akçe¹⁶⁵; Amcazade Hüseyin Paşa Vakfı'nın geliriye 1765 ve 1766'da 2.562.670'er akçe, 1767 ve 1768'de 2.564.910'ar akçe, 1769-

¹⁶¹ BOA, *EV.HMH.d*, nr. 1749, vr. 1b; nr. 1818, vr. 1b; nr. 1988, vr. 1b; nr. 2240, vr. 1b; nr. 2529, vr. 1b; nr. 2612, vr. 1b; nr. 2704, vr. 1b; nr. 2772, vr. 1b; nr. 2922, vr. 1b; nr. 3005, vr. 1b; nr. 3080, vr. 1b; nr. 3153, vr. 1b; nr. 3154, vr. 1b; nr. 3258, vr. 1b; nr. 3757, vr. 1b; nr. 4367, vr. 1b; nr. 6163, vr. 1b.

¹⁶² BOA, C.EV, nr. 1045.

¹⁶³ Nazif Öztürk, "Koca Mustafa Paşa Vakıfları ve Külliyesi", *VD*, Sayı, 28, Ankara 2004, s. 12, 17.

¹⁶⁴ Meral Bayrak (Ferlibaş), "Sofya'da XVI. Yüzyıla Ait Bir Vakıf Örneği: Sofu Mehmed Paşa Külliyesi ve Camiden Kiliseye Çevrilmiş Bir Mabedin Hikâyesi", *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, Sayı 19, İstanbul Güz 2008, s. 21.

¹⁶⁵ Tefik Güran, *Ekonomik ve Malî Yönleriyle Vakıflar, Süleymaniye ve Şehzade Süleyman Paşa Vakıfları*, İstanbul 2006, s. 15.

1771'de (üç yıllık) 6.002.430 akçe, 1810 ve 1811'de 7.725.360'ar akçe (64.378 kuruş), 1812'de 7.965.360 akçe (66.378 kuruş) ve 1890'daysa 44.730 kuruştur¹⁶⁶. Bu verilere göre Amca Hasan Ağa Vakfı, geliri itibarıyla küçük vakıflar grubuna girmektedir. Zaten vakfın Küçük Evkaf Muhasebesine¹⁶⁷ bağlı olmasının sebebi de buydu.

Vakfın geliri câbi tarafından her yıl düzenli olarak toplanıp vakfa teslim edilirdi. Ancak, vakfa ait gelirin bazı bahanelerle verilmek istenmediği zamanlar da olmuştur. Bu durum genellikle devletin ahaliden yeni vergi istediği dönemlerde yaşanmıştır. Yeni vergi yükü karşısında halkın tepkisi çoğunlukla vakfa karşı olan yükümlülüklerini yerine getirmemek şeklinde tezahür etmiştir. Vakıf hizmetlerinin aksamasına yol açan bu tür olaylar, vakfa karşı olan yükümlülüklerini yerine getirmesi için mükelleflere ferman gönderilmesi suretiyle genellikle vakfın lehine çözülmüştür¹⁶⁸.

2. Vakfın Gideri

Vakfın başlıca gider kalemlerini üç başlık altında toplamak mümkündür. Bunlardan birincisi personel maaşı olup, vakfın bünyesinde çalışan ve sayıları 16 ile 32 arasında değişen vakıf personeline ödenen ücretti. İkinci kalem olan ödenekler, vakfın mutad giderleri için harcanan paraydı. Bal mumu (şem-i asel), yağ mumu (şem-i revgan), zeytinyağı (revgan-ı zeyt), kandil ve şamandıra gibi, başta cami olmak üzere vakıf kurumlarının aydınlatılmasında kullanılan malzemelerin yıllık gideri bu ödenekten karşılanırdı. Üçüncü grubu oluşturan masraflarsa, nitelik ve niceliği yıllara göre değişen onarım, borç taksitleri, muhasebe ve diğer harçlarla nakliye masrafı gibi vakfın zuhurat kabilineki harcamalarıydı.

Bu gider kalemlerinin toplamı yıllara göre şöyleydi: 1712'de 793; 1713-1714'te (iki yıllık) 1.196; 1715-1717'de (üç yıllık) 1.979,5; 1718-1719'da (iki yıllık) 1.251,5; 1721'de 818; 1722'de 753; 1723'te 1.373;

¹⁶⁶ BOA, *Haremeyn Muhasebesi Defterleri (D.HMH)*, nr. 21641, 279/A, s. 67; BOA, *EV.d.*, nr. 5411, vr. 6a, 16b, 38a, 85b; BOA, *D.HMH*, nr. 317, 21672/A, s. 221; nr. 314, 21672/A, s. 38, 166; BOA, *EV.d.*, nr. 36334, vr. 1b.

¹⁶⁷ BOA, C.EV, nr. 7309; nr. 7670, 18 Kasım 1751 (29 Zilhicce 1164); nr. 29605, 9 Mart 1806 (18 Zilhicce 1220).

¹⁶⁸ BOA, C.EV, nr. 12827 (tarihsiz).

1724'te 598; 1726'da 738,5; 1727'de 687; 1728'de 716,5; 1729'da 766; 1730'da 757,6 (90913 akçe); 1731-1732'de (iki yıllık) 1.852; 1745-1746'da (iki yıllık) 1.521; 1778-1786'da (9 yıllık) 8.385 (335.400 para); 1837'de 11.562; 1850'de 12.834 ve 1851'de 9.136,5 kuruş¹⁶⁹.

Sonuç

Din, toplum, ekonomi, eğitim, sağlık gibi içtimaî hayatın birçok alanında faydası bulunan vakıf sistemi, şehirlerin kurulması ve imarında da önemli roller oynamıştır. Anadolu ve özellikle Balkan topraklarının şenlendirilmesi ve Türkleştirilmesinde vakıf kurumunun önemli hizmetler yerine getirdiği bilinen bir gerçektir.

Küçük bir Balkan köyü olan Kozluca'da, 17. yüzyılın ikinci yarısında kurulan Amca Hasan Ağa Vakfı'nın, bulunduğu yere yaptığı katkılar, vakıf sisteminin ülkeye faydalarını küçük ölçekte gösterir nitelikteydi. Vakıf, yıllık cirosu bakımından diğer büyük vakıflarla mukayese edildiğinde mütevazı bir vakıf olsa da, bulunduğu yerleşim yerinin küçük olmasından dolayı gelişimine önemli ölçüde katkı sağlamıştır.

Vakfın kurumlarından olan camiler halkın dinî ibadetlerini yerine getirmesini sağlarken; çeşme, su ihtiyacını; hamam, temizlik; han, dükkânlar ve değirmenler ticarî ve ekonomik ihtiyaçlarını karşılamıştır. Kozluca'nın ilk eğitim kurumları olma özelliğini taşıyan vakfa ait mektep ve medresenin yöre eğitimine yaptığı katkı tartışılmazdır. Devletin eğitim ve öğretim faaliyetlerini tamamen vakıflara terk ettiği bir ortamda, vakfın küçük bir yerleşim yerinde sunduğu ilk ve orta öğretim hizmeti, toplumda eğitim yoluyla yükselme ve sosyal bir statüye sahip olma hususunda fertlere fırsat eşitliği sağlamıştır.

Kurumlarında sayıları 16 ile 32 arasında değişen personelin çalıştığı göz önünde bulundurulduğunda vakfın yöre halkı için hatırı sayılır bir istihdam imkânı meydana getirdiği ve yörede işsizliğin azalmasında rol oynadığı söylenebilir. Kaldı ki, vakfın görevlilerine ödediği ücret, genel

¹⁶⁹ BOA, *EV.HMH.d.*, nr. 1749, vr. 1b; nr. 1818, vr. 1b; nr. 1988, vr. 1b; nr. 2240, vr. 1b; nr. 2529, vr. 1b; nr. 2612, vr. 1b; nr. 2704, vr. 1b; nr. 2772, vr. 1b; nr. 2922, vr. 1b; nr. 3005, vr. 1b; nr. 3080, vr. 1b; nr. 3153, vr. 1b; nr. 3154, vr. 1b; nr. 3258, vr. 1b. [Yine sadece 1731 yılının masrafının 808 kuruş 1 para olduğuna dair bkz. BOA, *EV.HMH.d.*, nr. 3257, 1b]; nr. 4367, vr. 1b; nr. 6163, vr. 1b; BOA, C.EV, nr. 21658.

olarak, aynı işi yapan diğer vakıflardaki görevlilerin ücretinden daha az değildi.

Vakfın yöreye sağladığı hizmetler bunlarla sınırlı değildi. Vakıf, yıllık gelirinin iki katından daha fazla olan bir sermayeyi, her yıl ihtiyaç sahibi olanlara yıllık %15'lik bir oran karşılığında kredi olarak vermiştir. Böylece yöre halkının tefecilerden yüksek faizle borç almalarını engelleyerek onların finansal ihtiyaçlarını en uygun şartlarda karşılamıştır. Yine devrinin önemli sanayi kuruluşlarından sayılan vakıf değirmenleri vakfın bulunduğu yerleşim yerinin ekonomisini olumlu yönde etkilemiştir.

Buraya kadar saydıklarımızı özetleyecek olursak, vakfın her yıl topladığı geliri burada din, eğitim, bayındırlık, sosyal tesisler gibi alanlara harcamış olması Kozluca'nın gelişimine olumlu katkı sağlamış ve buranın kuzeye yapılan seyahatler sırasında bir uğrak yeri olmasına zemin hazırlamıştır. Nitekim birçok kurumu bünyesinde barındıran bu külliye zamanla menzil külliye olarak anılmaya başlanmıştır. Böylece vakfın katkılarıyla gün geçtikçe gelişen Kozluca sonraları padişah fermanıyla kaza yapılmıştır. Bu, aslında vakıf müesseselerinin imar ve bayındırlık hususunda ülke genelinde yaptığı hizmetlerin taşradaki küçük bir yerleşim yerinde Amca Hasan Ağa Vakfı tarafından gerçekleştirilmesinden başka bir şey değildi. Zira Anadolu ve Rumeli'deki yerleşim yerlerinin önemli bir kısmı gerek varlık, gerekse sosyal, ekonomik ve demografik gelişimi bakımından vakıf kurumuna çok şey borçluydu.

Osmanlı Devleti'nin orta dereceli bir memurunun kendi sermayesiyle kurduğu vakıf, ayakta kalan camisiyle günümüzde sınırlı da olsa hizmetine devam etmektedir. Topraklarımızın dışında kalan bu vakıf kurumu, bulunduğu yerde kültürümüzün sembollerinden biri olma özelliğini hâlâ sürdürmektedir.

“A WAQF WHICH ITS WAQFIYE IS LOST:
OF THE KÖPRÜLÜ FAMILY WAQFS AMJA HASAN AGHA WAQF”

Abstract

Amja Hasan Agha Waqf (foundation) was established in Kozluca (Suvorovo) which was one of the villages of Yenipazar (Novipazar) in Prevadi in the half of the 17th century by Amja Hasan Agha who was the brother of Grand Vizier Köprülü Mehmed Pasha. The main institutions of waqf were mosque, madrasah, school, fountains, shops, caravansary, public bath in Kozluca; the mosque in Kara Hüseyin village; tannery in Varna; mills in Rusçuk and Devne. As there was no charter of waqf at least from the 19th century, it could not be determined when the building of the waqf had been established and under which circumstances it had established. As it is known, the charters of wakfs which have great importance of the social history give opportunities to do an easier and more reliable study about waqfs from whole to the parts. If a waqf doesn't have a charter itself, it can only be possible to study through the lihghts of knowledges which are derived from different and scattered sources. This requires going from parts to whole. In this study the second way was obligatorily followed and well-organized knowledge about the mentioned waqf is tried to be given by using the archives about it and the other original sources.

Keywords

Amja Hasan Agha, Kozluca (Suvorovo), Devne, Ruschuk (Pyce / Ruse), Karalom, Karakızlar, Öghünlü, Bashgöz, Yenipazar (Novipazar), Varna, money waqf, menzil külliye.